

Herbersteini na Hrastovcu

Matjaž Grahornik*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929.52Herberstein:94(497.4)

Matjaž Grahornik: Herbersteini na Hrastovcu. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 92=57(2021), 2–3, str. 38–95

Gospodstvo z gradom Hrastovec pri Lenartu je bilo v posesti izvorno štajerske plemiške rodbine Herberstein v dveh obdobjih, med letoma 1482 in 1802 ter med letoma 1909 in 1945. Prispevek natančneje obravnava njihovo prvo lastniško obdobje. Čeprav je glavna hrastovška veja Herbersteinov izumrla šele leta 1813, se je moral njen član, grof Karel Friderik gospodstvu zaradi ogromnih dolgov oziroma bankrota leta 1715 prisilno odpovedati. Kljub temu je ostalo v rokah Herbersteinov, saj ga je kupil grof Janez Ernest iz mlajše stranske veje glavne veje na Herbersteinu. Po izumrtju te stranske veje je Hrastovec leta 1792 pripadel grofu Janezu Antonu iz starejše stranske veje omenjene glavne veje. Ta ga je leta 1802 prodal Pauerjem.

Ključne besede: Herberstein, Hrastovec, plemstvo, genealogija, zgodnji novi vek, Štajerska

1.01 Original Scientific Article
UDC 929.52Herberstein:94(497.4)

Matjaž Grahornik: The Herbersteins in Castle Hrastovec. Review for History and Ethnography, Maribor 92=57(2021), 2–3, pp. 38–95

The estate with the Castle Hrastovec near Lenart was owned by the originally Styrian noble family Herberstein during two periods: from 1482 to 1802, and from 1909 to 1945. The article examines in detail the first period of ownership. Although the main Hrastovec branch of the Herbersteins ended in 1813, a member of the Herberstein family, Count Karel Friderik, was forced to give up the estate in 1715 because of enormous debts, i.e. bankruptcy. Nevertheless, it remained the property of the Herbersteins, as

* dr. Matjaž Grahornik, asistent z doktoratom, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, matjaz.grahornik@zrc-sazu.si

it was bought by Count Janez Ernest from a younger side branch of the main family branch in Castle Herberstein. After this side branch ended, Castle Hrastovec in 1792 became the property of Count Janez Anton, of the older side branch of the aforementioned main family branch. He sold it to the Pauer family in 1802.

Keywords: Herberstein, Hrastovec, nobility, genealogy, early modern period, Styria

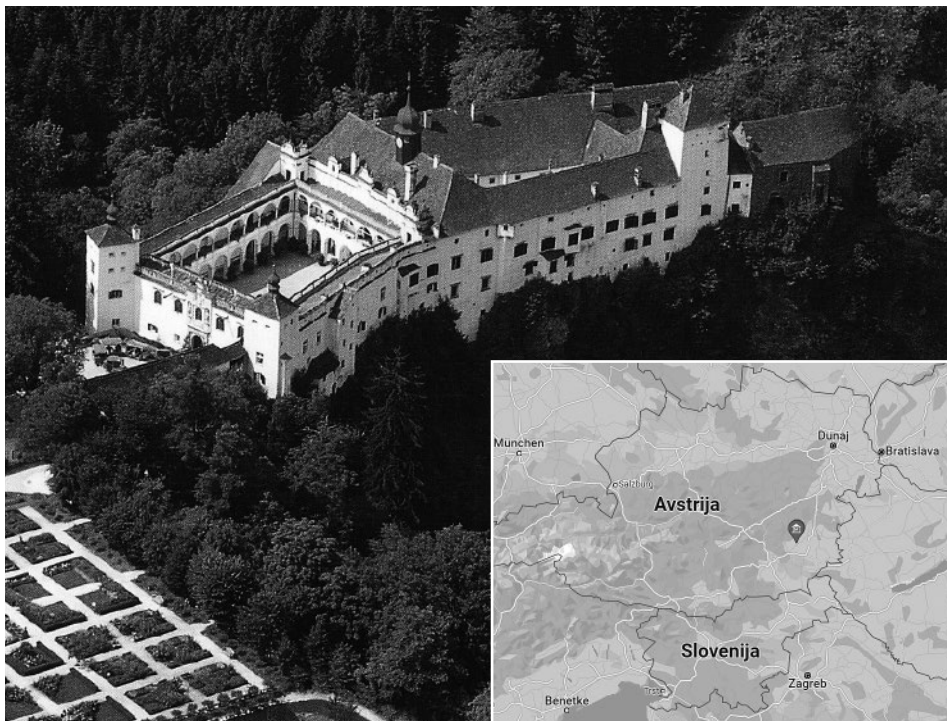
RODBINA HERBERSTEIN V ČASU IN PROSTORU¹

Prastari vzhodnoštajerski plemiški rodbini Herberstein lahko v virih sledimo od konca 13. stoletja. Njen začetnik Oto iz Hartberga je bil iz rodu Aflenških. Leta 1290 sta z ženo Matildo za 30 let zakupila stubenberški fevd, utrdbo Herberstein ob reki Feistritz blizu Gleisdorfa na avstrijskem Štajerskem, in ga leto pozneje odkupila v svobodno last. Oto je pozneje opustil staro poimenovanje in se po ohranjenih virih leta 1320 prvič poimenoval po utrdbi Herberstein. Čeprav je kot lastnik Herbersteina z gospodvom razpolagal svobodno, so bili on in njegovi nasledniki še dve stoletji vazali gospodov Stubenbergov. Ob njih so Herbersteini pozneje služili še gospodom Ptujskim, salzburški nadškofiji ter škofijam v Seckauu, Krki in Bambergu. Vojaška služba jim je postopoma prinesla ugled, tako da so začeli od 15. stoletja dalje služiti deželnim knezom, sprva notranjeavstrijskemu vojvodi Ernestu Habsburškemu. S Friderikom III. so začeli služiti cesarju. Pod okriljem Habsburžanov so počasi prevzemali pomembne naloge ter službe v deželni upravi, vojski in diplomaciji, kar jim je razen še večjega ugleda prineslo materialno gotovost, ki je bila temelj njihove poznejše moči. Herbersteini so Habsburžanom ostali zvesti do konca monarhije. Njihova zvestoba in podpora Habsburžanom sta bili od druge polovice 15. stoletja, ko so se ti na položaju deželnega kneza utrdili, dejansko samoumevni.

Dolgoletno zvesto služenje Habsburžanom ni ostalo neopaženo. Leta 1531 je kralj Ferdinand I. rodbini podelil naziv »svobodna« (*die freyen*), s čimer je uživala enake svoboščine in privilegije kot rodbine drugih svobodnih gospodov v habsburških dednih deželah. Leta 1537 je Herbersteine povzdignil med barone. Istega leta so bili vpisani tudi med deželane (gosposke klopi) Spodnje Avstrije. Do tedaj so dosegli že deželanstvo na Štajerskem (leta 1423) in Kranjskem (1507). Cesar Karel V. jim je leta 1522 potrdil izboljšavo plemiškega

¹ Prispevek je rezultat programa Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti (P6-0052) in raziskovalnega projekta Umetnost v času zatona plemstva: transformacije, translokacije in reinterpretacije (J6-1810), ki ju iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Za pomoč pri njegovi pripravi se zahvaljujem Borisu Hajdinjaku (Sinagoga Maribor), dr. Andreju Magdiču (ZVKDS OE Maribor), dr. Igorju Sapaču (UM) in Tatjani Štefanič (PMPO).

grba, ki je s podobami kralja, sveterimskega cesarja in moskovskega kneza nekaj posebnega. Za hiter »preboj« rodbine med višje plemstvo do sredine 16. stoletja je zaslužen zlasti znameniti Sigmund (znan kot Žiga) Herberstein, ki je proti koncu življenja s knjižnimi izdajami (še posebej *Moskovskimi zapiski*) poskrbel, da je rodovina v Evropi postala prepoznavna. Rodbinski grb je bil pozneje nekajkrat izboljššan. To se je zgodilo ob povzdigu med grofe (leta 1644 za starejšo vejo starejše linije in 1656 oziroma 1659 za mlajšo vejo starejše linije in večino (daljnih) sorodnikov iz mlajše linije; 1710 grofovstvo v dednih deželah in državno grofovstvo za celotno rodolino) oziroma ob združitvi grba z rodbinama Moltke (po letu 1780) in Proskau (leta 1897).

Slika 1: Grad Herberstein danes (vir: wikimedia) in njegova lokacija na google maps

Leta 1619 so dosegli deželanstvo v Zgornji Avstriji, leta 1631 na Koroškem in leta 1659 na Goriškem. Ferdinand Ernest grof Herberstein iz mlajše češke ali šlezijske veje starejše linije je leta 1680 kot predsednik apelacijskega sodišča v Pragi dosegel češko deželanstvo (inkolat), osem let pozneje pa je postal še magnat na Ogrskem.²

² Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 506–507; Zadravec, »Rodbina Herberstein«, str. 211 in 227; Karajan, *Siegmunds Herberstein Selbst-Biographie*, str. 318–321; Kumar,

Leta 1427 se je rodbina z dedno pogodbo med bratoma Jurijem II. in Andrejem razdelila na dve liniji, starejšo in mlajšo. Dedna pogodba je vsebovala za genealoški razvoj rodbine Herberstein posebej pomembno postavko, po kateri so člani ene linije ob prodajah ali zastavah posesti članov druge linije imeli predkupno pravico. Pozneje še nekajkrat potrjeno določilo dedne pogodbe (vsaj v letih 1519 in 1659) se je, kot bomo videli v nadaljevanju, udejanjilo tudi v primeru hrastovške posesti. Rodbinski liniji sta doživljali različno usodo. Pripadniki starejše, ki se je do začetka 17. stoletja z bratoma Bernardinom II. in Jurijem Andrejem razdelila na starejšo in mlajšo vejo, so do zadnje četrte 17. stoletja delovali po načelu primogeniture. Pri starejši veji je najstarejši (živeči) sin podedoval oziroma užival matično posest z gradom Herberstein, pri mlajši veji pa pozneje (od leta 1670) posest Grafenort v Šleziji. S smrtjo Janeza Leopolda Erdmana (1659–1729) je mlajša veja po moški strani izumrla, uživanje tamkajšnjega fidejkomisa pa je prešlo na starejšo vejo. Mlajša linija se je že v 16. stoletju razcepila na številne glavne in nato stranske veje, ki so se imenovale po večjih ali manjših gospostvih, posestvih, gradovih in dvorcih, kjer so (sprva) živele. Za razvejanje mlajše linije je zaslužen Jurij V. (1501–1560) iz Lankowitza, prvi štajerski deželni glavar iz rodbine Herberstein. Njegova sinova Leopold (ok. 1532–1606) in Jurij Rupert (ok. 1540–1612) sta začetnika dveh novih vej; prvi je ustanovitelj štajerske v Pusterwaldu, drugi pa spodnjeavstrijske v Sierndorfu. Janez (II.) (1472–1535), stric Jurija V., je osnoval glavno vejo na štajerskem Neubergu, ki je po moški strani izumrla leta 1690. Jurij Andrej (1514–1543), mlajši brat Jurija V., je ustanovitelj t. i. posebne veje, ki je po moški strani izumrla po letu 1645. Mlajšo linijo je dodatno razvejal najmlajši brat Jurija V., Jurij Sigmund (1518–1578) s štajerskega gospostva Lankowitz. V njegovem zakonu z Marušo pl. Pötttschach se je rodilo pet sinov: Sigmund Friderik (1549–1620), Janez Friderik (1554–1615), Jurij Krištof (1556–1613), Jakob Franc (1557–1600) in Volf(gang) Viljem (1561–1618). Najstarejši sin je nadaljeval lankoviško vejo, ostali pa so začetniki novih: **hrastovške**, viltuške, mlajše spodnjeavstrijske in betnavske. Nekatere od teh so se pozneje dodatno razvejale, vse pa so naposled (po moški strani) odmrle: lankoviška leta 1814, **hrastovška leta 1813**, viltuška leta 1727 (ali 1735), mlajša spodnjeavstrijska v letih 1719/20 in betnavska leta 1737. Mlajša linija je naposled izumrla v vseh svojih vejah. Njena poslednja predstavnik sta bila Karel Jožef grof Herberstein-Moltke, stolni kanonik v Salzburgu, Freisingu in Osnabrücku, ki je umrl leta 1837, in njegova sestra

Geschichte der Herberstein III, str. 20, 23–24, 34, 37, 174–179 in 181–183; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 253. Poimenovanje Herberstein-Moltke je veljalo samo za zadnjo generacijo mlajše podveje spodnjeavstrijske veje na Matznu, medtem ko se je poimenovanje Herberstein-Proskau uveljavilo za mlajšo podvejo starejše veje starejše linije na Herbersteinu.

Marija Antonija, poročena grofica Batthyány, ki je umrla leto za njim. Od obeh linij se je do danes ohranila samo glavna veja starejše linije z matičnega gradu Herberstein, ki se je od 19. stoletja precej razvejala.

GLAVNA RODBINSKA VEJA NA HRASTOVCU

Gospodstvo z gradom Hrastovec pri Lenartu v Slovenskih goricah je bilo v posesti Herbersteinov v dveh obdobjih: v prvem, daljšem, med letoma 1482 in 1802, in v drugem med letoma 1909 in 1945. Bilo je eno prvih gospodstev Herbersteinov in njihovo prvo na ozemlju današnje slovenske Štajerske. V prispevku se bomo približe seznanili s prvim hrastovskim obdobjem Herbersteinov.³

Henrik Herberstein, vnuk začetnika rodu Ota, se je leta 1379 poročil z Ano Haško (*Haag*). Ana je kot zadnja svoje rodbine veljala za dedinjo gospodstva Hrastovec, a le v primeru, če bi njena teta Dimuta, žena Alberta Holleneškega, umrla brez potomcev. V pet let trajajočem zakonu Henrika in Ane se je rodilo pet otrok, trije sinovi in dve hčerki. Od sinov je mladost preživel samo Gunter, ki se je leta 1406 poročil z bogato vdovo Ano Teuffenbach, roj. Eberstein. Rodbina Haških s Hrastovca je izumrla leta 1409.⁴ Takrat Herbersteini Hrastovca še niso dobili v last, saj je po Anini smrti leta 1390 prešel na Holleneške. To se je zgodilo slabo stoletje pozneje, po smrti Rajnprehta Holleneškega († 12. XI. 1481). Po izumrtju Holleneških po moški strani so bili do Hrastovca upravičeni potomci po Rajnprehtovih tetah Elizabeti in Doroteji, sestrah njegovega očeta Friderika. Elizabeta se je poročila z Otom III. Herbersteinom, Doroteja pa (v tretje) z Ludvikom Sachsom. Hrastovec je po svojem bratranču v drugem kolenu podedoval Lenart II. Herberstein (ok. 1440–1511), vnuk Ota III. in Elizabete.⁵ Lenart je bil drugi oziroma mlajši sin začetnika mlajše herbersteinske linije Andreja (ok. 1392–1442) iz njegovega zakona z Uršulo

³ Prispevek o Herbersteinih na Hrastovcu je rezultat najnovejših genealoških raziskav v okviru avtorjevega doktorskega študija oziroma njegove disertacije (*Genealogija rodbine Herberstein s posebnim poudarkom na spodnještajerskih vejah*, Maribor 2021), ki je v nadaljevanju ne bom posebej citiral. V prispevku upoštevano denarno razmerje je naslednje: 1 gld = 60 kr = 240 d. Gld je okrajšava za goldinar (floren ali gulden oziroma po viru fl), kr za krajcar (kreuzer oziroma kr) in d za denarič (denarius ali pfenig oziroma p).

⁴ Zadravec, »Rodbina Herberstein«, str. 213–214.

⁵ Pri tem je moral izplačati Apolonijo Sachs, vnukinjo Ludvika in Doroteje. Apoloniji je ob poravnavi pripadlo 800 ogrskih zlatnikov (*acht hundert guldin Hungrisch*). Njen prvi mož je bil Baltazar pl. Weißpriach, po njegovi smrti pa se je poročila s Petrom Schweinshauptom. Potomcev v teh zakonih ni bilo (Rajakovics, »Gab es eine Friedauer Linie?«, str. 124; Zahn, »Das Familienbuch«, str. 338).

Teuffenbach. Znan je tudi kot oče znamenitega Sigmunda (bolj znanega kot Žiga) Herbersteina.⁶

Po smrti zadnjega Holleneškega, Rajnprehta, so postali vsi njegovi dežel-noknežji fevdi prosti. Lenart je izkoristil priložnost in naklonjenost cesarja Friderika III. ter ga prosil, naj jih podeli njemu. Kot razlog za podelitev je med drugim navedel poroko dedovega brata Henrika z Ano Haško leta 1379. Cesar Friderik je njegovi prošnji ugodil. Gospostvo Hrastovec je z **20. marcem 1482** postalo herbersteinski dedni fevd, njegov lastnik Lenart pa prvi hrastovski gospod iz rodbine Herberstein. To je bil čas bojev med cesarjem Friderikom III. in ogrskim kraljem Matijo Korvinom. Boji med letoma 1477 in 1490 so zajeli tudi območje današnje slovenske Štajerske. Decembra 1479 je ogrska vojska po uspešnem obleganju zasedla salzburški Ptuj in spomladi 1480 prodrla na Koroško. Do leta 1488 je zavzela celotno območje Slovenskih goric, kjer je ležala hrastovška posest Herbersteinov. Postopen umik ogrske vojske z zasedenega ozemlja je sledil šele po smrti Matije Korvina leta 1490.⁷

Leta 1465 se je Lenart poročil z Barbaro Jamsko (*Luegg, Lueger*) in z njo imel deset otrok, po pet sinov in hčera. Hrastovec je podedoval najstarejši sin Jurij IV. (1469–1528), a ga je do smrti upravljal skupaj z mlajšimi brati Janezom II. (1472–1535), Sigmundom (1486–1566) in Viljemom (1489–1560).⁸ Jurij IV. se je leta 1497 poročil z Marjeto pl. Rottal. V zakonu se je rodilo štirinajst potomcev, šest sinov in osem hčera.⁹ Po Jurijevi smrti leta 1528 je Hrastovec bržčas dobil v upravljanje najstarejši sin Jurij V. (1501–1560), poznejši prvi štajerski deželni glavar iz rodbine Herberstein. Po letu 1540 je polnoletnost dosegel njegov najmlajši brat Jurij Sigmund (1518–1578), ki je znan kot oče hrastovškega gospoda Janeza Friderika. Jurij Sigmund se je poročil dvakrat. Prvič se je konec leta 1542 oženil z Marušo pl. Pötttschach, v drugo pa se je 28. oktobra 1569 poročil s Katarino baronico Windischgraetz. V njegovem dolgoletnem prvem zakonu se je rodilo osem otrok – pet sinov in tri hčerke, v drugem pa hči Katarina. Ob bratski poravnavi do leta 1542 je Juriju Sigmundu pripadlo gospostvo Lankowitz, ki so ga Herbersteini imeli v dednem zakupu. Polovični delež gospostva Hrastovec je tedaj dobil njegov starejši brat Jurij Andrej (1514–1543).¹⁰ Po imenjski knjigi je Jurij Sigmund gospostvo Hrastovec leta 1575 kupil od nečaka Felicijana, najstarejšega sina Jurija Andreja iz

⁶ Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 512; Zadavec, »Rodbina Herberstein«, str. 217–218; Wakounig, »O poreklu Žige Herbersteina«, str. 49–50; Zahn, »Das Familienbuch«, str. 312–315.

⁷ Toš, »Vurberški Stubenbergi«, str. 149; *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 97–98.

⁸ Zadavec, »Rodbina Herberstein«, str. 228.

⁹ StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/3, rodbinska tabla 8; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 254–255.

¹⁰ StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/2, str. 19; Zahn, »Das Familienbuch«, str. 324.

srednje stranske veje mlajše linije. Imenja pri gospostvu Hrastovec je tedaj bilo za 391 im. funtov 5 ſ 9 d.¹¹

Po smrti Jurija Sigmunda († 1578) je z gospostvom Lankowitz upravljal njegov najstarejši sin Sigmund Friderik, vejo na gospostvu Hrastovec pa je nadaljeval njegov drugorojenec **Janez Friderik**, rojen 20. septembra 1554. Janez Friderik se v mlajših letih omenja kot točaj in komornik nadvojvod Karla ter zatem Ferdinanda. Do leta 1605 je bil poverjenik štajerskih stanov. Poročil se je dvakrat. 28. junija 1579 se je v Ljubljani oženil z vdovo Uršulo pl. Paradeiser, hčerko Volfganga grofa Thurna in Rozine, roj. Inderseer (tudi Interseer). Prvi zakon z Janezom (Hans) pl. Paradeiserjem je Uršula sklenila 4. decembra 1575 v Ljubljani. V njenem zakonu z Janezom Friderikom se je rodilo devet potomcev, trije sinovi in šest hčera: **Elizabeta** (* pred 1582–1635; 1609 oo Erazem baron Trübeneck), **Suzana** (* pred 1582–1615; oo Jurij Albert baron Dietrichstein), **Marija Saloma** (* ok. 1582–1634; I. 1609 oo Volf(gang) Ditrih pl. Idungspeug; II. 1619 oo Janez Pelzhoffer; III. 1633 oo Ferdinand Steinkircher), **Volfgang Sigmund** (* ok. 1582–po 1637), **Janez Jakob** (po 1582–1639), **Estera** († 1639; 1616 oo Janez Krištof baron Galler), **Marija Magdalena** († 1638; 1617 oo Jurij Ahac baron Polheim), **Gunter** (1594–1655; 1618 oo Eva Regina baronica Starhemberg) in **Marija Rozina** (1615 oo Oto Henrik pl. Wernegg).¹² Janez Friderik je bil od leta 1581 lastnik večine Hrastovca.¹³ Da je pripadal protestantski veri, izkazuje njegova zadolžnica, izdana 28. marca 1588 na sedežu hrastovškega gospostva. Z njo je za gradnjo betnavskega pokopališča prispeval 30 goldinarjev.¹⁴ Leta 1595 je od salzburškega knezoškofa kupil urad Zrkovci s 23 ½ hubami, domcem in mlinom ter ga podredil zemljiškemu gospostvu Hrastovec.¹⁵ Od 1. decembra 1595 je bil po Juriju st. gospodu Stubenbergu (1560–1620), pastorku svoje sestre Marije Magdalene, zakupnik znatnega deleža gospostva Vurberk.¹⁶ Istega leta je pred tem od njega kupil

¹¹ Sikora, *Die steirischen Gülten IV*, str. 225.

¹² Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 516; Zahn, »Das Familienbuch«, str. 324; Kumar, *Geschichte der Herberstein III*, str. 75–76; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 268–269; zasebni arhiv Hannsa Christoph Herbersteina. Naschenweng med potomci ne navaja hčerke Marije Rozine.

¹³ Tega leta je za potrebe nabora prijavil podložne hišne gospodarje gospostva Hrastovec. Njegov delež gospostva je obsegal okoli 480 podložnikov, tisti od sorodnika [Jurija] Ruperta pa okrog 180 (StLA, LA XIV, Militaria, K. 14, Musterregister Viertel zwischen Mur und Drau 1581, Nr. 8 in Nr. 67). Za podatke se zahvaljujem kolegu Andreju Hozjanu.

¹⁴ Vidmar, »Protestantski nagrobniki«, str. 326; Mlinarič, *GZM XXXIV*, str. 74.

¹⁵ Ker je bil Janez Friderik protestant, je bila leta 1629/30 pogodba razveljavljena in posest vrnjena salzburški nadškofiji (Zadravec, »Odzivi«, str. 125).

¹⁶ Vurberška posest, za katero je plačal 16.500 gld, ni vključevala gradu in pristave. Stubenberg je imel do julija 1597 pravico do odkupa, drugače pa je bil Herbersteinu dolžan izročiti grad, pristavo in cerkev na Vurberku z vsem pripadajočim za kupnino 20.000 gld in 200 dukatov likofa. Do prodaje po teh pogojih ni prišlo, zato se je Jurij st. v začetku 17.

posest v Voličini (z dvorom Štralek) in **patronat** nad tamkajšnjo **cerkvijo sv. Ruperta**.¹⁷ Podatek je zanimiv zato, ker so si (protestantski) Herbersteini s Hrastovca v kripti te cerkve pozneje uredili družinsko grobnico.¹⁸ V istem času, 22. junija 1595, je Janezu Frideriku umrla žena Uršula. Tri leta pozneje, 20. septembra 1598, se je v zgornjeavstrijskem dvorcu Polheim v Welsu poročil z vdovo Rozino pl. Gera (1569–1633). Njegova druga izbranka je bila hčerka Ludvika barona Polheima in Marije Elizabete, roj. gospe Starhemberg.¹⁹

Čas po smrti Friderikove prve žene in dokaj pozne druge poroke se zdi primeren za umestitev nesrečne ljubezenske zgodbe z Agato. Zgodba se je v obliki knjige Ožbalta Ilauniga *Črni križ pri Hrastovcu* (1928) in legend ohranila do danes. Po njej se je mladi hrastovski gospod Friderik zaljubil v Agato s sosednjega Štraleka. Ker je Friderikova mati tej zvezi nasprotovala, sta se zaljubljenca na skrivaj poročila v cerkvi sv. Jakoba v Lormanju. Sad te ljubezni je bila Agatina nosečnost. Kmalu zatem se je moral Friderik pridružiti cesarski vojski v boju proti osmanskim Turkom. V njegovi odsotnosti je dala Friderikova mati nosečo Agato mučiti. Posledica mučenja je bil predčasen porod in rojstvo mrtvega otroka, zaradi česar je baronica Agato obtožila čarovništva. Na sodnem procesu je bila Agata obsojena na smrt z obglavljenjem.²⁰

Okoli legende se pojavlja cel kup vprašanj. Friderik se je cesarski vojski zagotovo pridružil v času t. i. Dolge vojne z osmanskimi Turki (1593–1605). Po vrnitvi naj bi dal na kraju Agatine usmrtilve postaviti križ iz črnega marmorja

stoletja za prodajo Vurberka dogovarjal s sorodnikom Jurijem Stubenbergom iz kapfenberške veje. Vurberška linija gospodov Stubenberg je grad Vurberk posedovala do leta 1616, ko ga je bila zaradi nakopičenih dolgov primorana prodati (Vidmar, »Protestantski nagrobniki«, str. 326 in 343; Toš, »Vurberški Stubenbergi«, str. 148 in 159; Loserth, *Geschichte des Herren- und Grafenhausens Stubenberg*, str. 225–228).

¹⁷ Krajnc, *Župnija Sv. Rupert*, str. 13; Sulič Urek, »Nova dognanja v sakralni arhitekturi«, str. 132; Toš, »Vurberški Stubenbergi«, str. 152 in 159; Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 34.

¹⁸ Do sedaj je bilo premalo poudarjeno, da Herbersteini s Hrastovca niso bili pokopani samo v kripti oziroma družinski grobnici župnijske cerkve v Lenartu; o osmih pokopanih Herbersteinih v cerkvi sv. Ruperta je zgodnji zaznamek najti v štajerskem topografsko-statističnem leksikonu (*In der Kirchengruft liegen acht Herbersteine*; gl. Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 750). Na to dejstvo so nazadnje opozorili Neva Sulič Urek (Sulič Urek, »Nova dognanja v sakralni arhitekturi«, str. 133), Marija Krajnc (Krajnc, *Župnija Sv. Rupert*, str. 30–31) in Tina Košak (Košak, »Janez Ernest II. grof Herberstein in naročila opreme za cerkev sv. Lenarta«, str. 104). Arheološka izkopavanja v voličinski cerkvi leta 2001 so odkrila oziroma potrdila grobnico osmih Herbersteinov, ki pa je bila zaradi samovoljnih posegov takratnega župnika močno poškodovana. Župnik je dal pozneje brez vednosti ZVKDS grobnico zabetonirati, še preden bi lahko dediči Herbersteinov ostanke svojih prednikov prenesli na primernejši kraj (Sulič Urek, »Nova dognanja v sakralni arhitekturi«, str. 131).

¹⁹ Prvi zakon s Karlom pl. Gero je sklenila 19. aprila 1587 v Linzu. Ovdovela je deset let pozneje (Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 516).

²⁰ Ilaunig, *Črni križ pri Hrastovcu*.

kot simbol nesrečne ljubezni. To naj bi se zgodilo (še) leta 1605. Veliko vrzel v legendi predstavlja tudi podatek, da je bila Friderikova biološka mati Maruša pl. Pötttschach do leta 1569 že pokojna. Da bi se lahko njegova mačeha Katarina, roj. baronica Windischgraetz, tako navezala na pastorka, se zdi močno vprašljivo. Kot vdova se je nenazadnje že leta 1580 poročila s Krištofom pl. (od 1597 baronom) Stadlom.²¹

Slika 2: Črni križ pri Lormanju (foto: Matjaž Grahornik, november 2021)

Od legende se vrnimo k dejstvu. V drugem, leta 1598 sklenjenem zakonu Janeza Friderika in Rozine so se rodili štirje potomci, sami sinovi: **Janez Friderik ml.** (po 1599–1631?; pred 1624 oo Ana Eleonora gospa Stubenberg), **Janez Sigmund**, **Karel Ludvik** in **Krescencij**. Zadnji trije so umrli v otroških letih, Janez Friderik ml. pa je ustanovitelj stranske veje v Hirschbachu in

²¹ Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 515. Nesrečna zgodba okoli Agate je težje preverljiva tudi zaradi neohranjenih matičnih knjig župnije Sv. Lenart (za najzgodnejše gl. Lenart, RMK 1629–1639, MMK 1701–1730 in PMK 1666–1703). Štraleku bližja cerkev sv. Ruperta v Voličini je postala sedež župnije Sv. Ruperta leta 1780, tako da so najzgodnejši matični vpisi še iz tega časa (Sv. Rupert, MMK 1771–1795; PMK 1851–1888; RMK 1847–1871). Iz drugih virov je znan podatek, da je cerkev sv. Ruperta imela nekdanj med kapelo sv. Antona in zvonikom, natančneje, med spomenikoma dveh Pauerjev in Kaiserfeldu, vzdian nagrobnik Agate Nürnberger, ki je bila obglavljena kot čarovnica. Bila je hčerka Štefana, tedanjega posestnika dvorca Štralek, danes predelanega v visokopri-
tlično hišo (NŠAM, Popis cerkva, DXVII, *Zgodovina župnije sv. Ruperta*, str. 6). Agatina nagrobna plošča je bila zagotovo spominska, saj je težko verjeti, da bi ženska, ki je bila usmrčena kot čarovnica, kraj zadnjega počitka našla na tako poudarjenem mestu.

Eckartsauu v Spodnji Avstriji.²² Janez Friderik je bil svoji drugi ženi dokazano nezvest, saj mu je vdova Krištofa pl. Pranckha pred 14. marcem 1601 v Judenburgu rodila nezakonsko hčer Kristino.²³ Podatek nam ponuja domnevo, da se je Janez Friderik v času t. i. Dolge vojne v mesecih, ko ni bilo bojev, vračal domov. Leta 1605 naj bi dal pri Lormanju, na morišču oziroma kraju, kjer so nekdanje obglavljali obsojence na smrt, Agati v spomin postaviti črn kamnit križ.²⁴ Leta 1608 je od prezadolženega Adama Ferdinanda barona Kollonitscha in njegove soproge Johane, roj. pl. Stadl, prevzel gospodstvo Slivnica.²⁵ Umrli je sedem let pozneje, 9. maja 1615.²⁶ Pokopan je bil na nekdanjem protestantskem pokopališču pri dvorcu Betnava.²⁷ Morda se zdi presenetljivo, da se ni dal pokopati v cerkvi sv. Ruperta v Voličini, nad katero je leta 1595 dobil patronatske pravice.²⁸ Tam je bila do tedaj že ustanovljena družinska grobnica

²² PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja; StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/3, Table 8a, 12a in 13; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 273.

²³ Judenburg-St. Nikolaus, RMK 1598–1607, str. 39; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 516.

²⁴ Znamenje je bilo obnovljeno v letih 1665 in 1789. Po letu 1802, ko Herbersteini niso bili več lastniki Hrastovca, je bilo pozabljeno in je razpadlo, kamenje pa so uporabili pri gradnji hleva. Leta 1936 so na pobudo Ožbalta Ilauniga, ki je zapisal zgodbo *Črni križ pri Hrastovcu* (1928), zgradili spomenik iz betona, s črnim križem in posvetilom. Lokacija spomenika je bila pozneje zaradi gradnje in obnove ceste malce spremenjena (Ilaunig, *Črni križ pri Hrastovcu*, str. 4 (uvodnik)).

²⁵ Vidmar, »Protestantski nagrobniki«, str. 326; Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 119. Janez Friderik naj bi Kollonitschu enkrat pred letom 1605 posodil 10.000 gld po kar 15-odstotnih obrestih. Ker Kollonitsch dolga ni poravnal, je Herberstein proti njemu vložil tožbo. Leta 1605 mu je pripadlo gospodstvo Slivnica, vendar je moral doplačati razliko med višjo vrednostjo gospodstva in dolgom. Prenos gospodstva je bil pravno urejen šele leta 1608, ko sta bila sestavljena urbar in prevzemna pogodba (Koropec, »Ob urbarju gosposčine Slivnice iz leta 1608«, str. 240).

²⁶ StLA, FA Herberstein, All., K. 15, H. 16/1, 12–213 (Hans Friedrich); prav tam, Katalog Herberstein, Katalog H/2, str. 46; Kumar, *Geschichte der Herberstein III*, str. 75–76; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 268–269.

²⁷ Vidmar, »Protestantski nagrobniki«, str. 325–326 in 335–336; Sapač, »Arhitekturnozgodovinski oris dvorca Betnava«, str. 228–232. Dravskopoljski protestanti na čelu s plemstvom so si pokopališče pri Betnavi uredili leta 1589. Protestantsko pokopališče na levem dravskem bregu pri Vurberku je bilo premajhno, sploh pa je sodilo v drugo deželno četrt (četrt med Muro in Dravo; južno od Drave je bila Celjska četrt) (Oman, »Cerkveno in šolsko središče«, str. 76–77 in 80).

²⁸ K patronatskim pravicam je že od dekreta papeža Aleksandra III. (ok. 1100/05–1181; papež od leta 1159) spadala pravica do grobnice v cerkvi (Vidmar, »Protestantski nagrobniki«, str. 326; Zajic, »Grabdenkmäler des späten Mittelalters und der Frühen Neuzeit, str. 160–161). Janez Friderik se je dal pokopati na Betnavi kljub temu, da je ob družinski grobnici v cerkvi sv. Ruperta v Voličini imel možnost pokopa še v družinsko grobnico cerkve sv. Lenarta v trgu Lenart v Slovenskih goricah (*unangesehen, das ich und die meinigen unser begrebnus alhie zu Sand Lienhart in meinem markt in der pfarkirhen haben*) (Vidmar, »Protestantski nagrobniki«, str. 326; Mlinarič, *GZM XXXIV*, str. 74).

Herbersteinov.²⁹ Vdova Rozina se je pozneje zaradi vztrajanja v protestantski veri preselila v Nürnberg, kjer je umrla 30. julija 1633.³⁰

Od hčera Janeza Friderika so se poročile prav vse. Najstarejša **Elizabeta** se je 10. maja 1609 v Mariboru poročila s štajerskim poverjenikom Erazmom baronom Trübeneckom (tudi Triebeneck, Triebenegg, slv. Trebniški; *Trüebnegg*). Iz tega zakona je bil zagotovo sin Janez Erenrajh, ki se konec leta 1629 omenja kot študent v Padovi.³¹ Erazem baron Trübeneck je umrl 3. junija 1628 v Gradcu. Vdova Elizabeta je v štajerskem glavnem mestu umrla do 28. marca 1635, ko je bila pri graški cerkvi Marija Pomagaj (*bey unnsern Frauen hilf*) pokopana skupaj s prav tako pokojnim sinom Janezom Erenrajhom, tedanjim pravim komornikom nadvojvode Leopolda Viljema.³² **Suzana** se je pred letom 1615 poročila z Jurijem Albertom baronom Dietrichsteinom.³³ Umrla naj bi že leta 1615, medtem ko je njen mož živel do leta 1636, ko je umrl v Požunu. **Marija Rozina** se je leta 1615 poročila z Otom Henrikom pl. Werneggom, **Marija Magdalena** pa 4. septembra 1617 v Linzu z Jurijem Ahacem baronom Polheimom. Zadnja je umrla leta 1638. **Estera** je leta 1616 za moža vzela Janeza Krištofa barona Gallerja s Schwanberga.³⁴ **Marija Saloma** se je poročila trikrat. Prvi zakon je sklenila leta 1609 z Volf(gang)om Ditrihom

²⁹ Pri obnovi notranjosti cerkve leta 2001 so arheologi pri izkopu tal do globine enega metra oziroma do žive skale odkrili v zahodnem delu cerkvene ladje grobnico osmih članov rodbine Herberstein. Grobnica je bila pri tem močno poškodovana (Arhiv ZVKDS OE Maribor; Sulič Urek, »Nova dognanja v sakralni arhitekturi«, str. 131; Krajnc, *Župnija Sv. Rupert*, str. 26, 30–31 in 81). Očitno je šlo za pokope članov hrastovške rodbinske veje, ki so bili oziroma so ostali zvesti protestantski veri. Sodeč po tem bi šlo za pokope njenih članov do ok. leta 1629. Naj mi bo na tem mestu dovoljeno špekuliranje o Herbersteinih s Hrastovca, ki bi lahko bili pokopani v Voličini: Uršula (Friderikova prva žena), Janez Sigmund, Karel Ludvik, Krescencij (Friderikovi sinovi iz njegovega drugega zakona), Marija Rozina (Friderikova hčerka iz prvega zakona) in še kdo od Friderikovih potomcev iz njegovega prvega zakona ali od njegovih vnukov.

³⁰ V Nürnbergu se je ohranil njen epitaf, za katerega je verjetno poskrbela sama (Vidmar, »Protestantski nagrobniki«, str. 350).

³¹ Matschinegg, *Österreicher als Universitätsbesucher in Italien*, str. 312.

³² Graz-Hl. Blut, MMK 1622–1635, str. 453; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 516.

³³ StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/2, str. 98; PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 516.

³⁴ V zakonu Janeza Krištofa in Estere se je zagotovo rodila hčerka Ana Krescencija. Ob njeni poroki 1. februarja 1644 v Gradcu z Erazmom Viljemom grofom Saurauom se njena starša omenjata kot pokojna (Graz-Hl. Blut, PMK 1640–1651, str. 242). Naschenweng navaja, da je baron Galler umrl 13. maja 1633 v Regensburgu, Estera pa 8. septembra 1639 v štajerskem Halbenrainu nad Radgono (Bad Radkersburg). Pokopana je bila v bližnjem Neuhausu (Neuhaus am Klausenbach), morda v grajski kapeli dvorca Tabor, v bližini današnje tromeje med Avstrijo, Madžarsko in Slovenijo (Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 516).

pl. Idungspeugom.³⁵ Njuno poročno pismo je bilo izdano 9. maja tega leta. Po njegovi smrti († 9. VI. 1617) se je pred 6. septembrom 1619 poročila z Janezom (Hans) Pelzhofferjem (tudi Pelzhofer). Pred 14. februarjem 1633 je poročne zaobljube izmenjala še tretjič, tedaj s Ferdinandom Steinkircherjem (tudi Stainkircher; *Stänkhinher*). Umrla je leta 1634.³⁶

Sinovi Janeza Friderika so hrastovško vejo Herbersteinov dodatno razvejali na več stranskih (pod)vej. Do Hrastovca so bili upravičeni sinovi iz njegovega prvega zakona. Poravnava med brati Vofgangom Sigmundom, Janezom Jakobom in Gunterjem je sledila devet mesecev po očetovi smrti, 16. februarja 1616.³⁷

Za nadaljevanje rodbine Herberstein na gradu Hrastovec je zaslužen **Gunter**, najmlajši sin iz zakona Janeza Friderika in Uršule, roj. grofice Thurn. Po ohranjeni nagrobni ploščici se je rodil 6. februarja 1594. 6. julija 1607 je bil imatrikuliran na univerzi v Wittenbergu. 22. avgusta 1609 se omenja kot študent univerze v Padovi, 29. oktobra 1611 pa še kot študent v Sieni. Pozneje je v virih izpričan kot cesarski svetnik in komornik ter poverjenik gosposke klopi štajerskih stanov.³⁸

Glede na zunanji portal z napisom *G. F. V. H.* [= *Günther Freiherr von Herberstein*] *anno 1616* so se večje predelave gradu Hrastovec začele še pred njegovo poroko.³⁹ Leta 1619 je izpričan kot lastnik posesti Peuerbach v Zgornji Avstriji, zaradi katere je tedaj postal še zgornjeavstrijski deželan. Če je bil njegov oče protestant, se je Gunter zagotovo spreobrnil v katoliško vero. Leta 1618 je v Linzu oženil Evo Regino baronico Starhemberg (1599–1663), hčerko

³⁵ Prva poroka Marije Salome se omenja leta 1617 (StLA, FA Herberstein, All., K. 15, H. 16/1, 12–316 (Maria Salome)), a prinaša Naschenweng natančnejše podatke (Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 516).

³⁶ PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja; StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/3, rodbinska tabla 12; prav tam, Katalog H/2, str. 77; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 516; Oman, *Evangeličanski Maribor*, str. 195; Kumar, *Geschichte der Herberstein III*, str. 76; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 268–269.

³⁷ StLA, LR 393, H. 3, fol. 180r.

³⁸ PMPO, inv. št. G 2160 pl, nagrobna ploščica Gunterja barona Herbersteina; Matschinegg, *Österreicher als Universitätsbesucher in Italien*, str. 414; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 271.

³⁹ Kdaj so se prezidave zaključile, ni povsem znano. Na loku zunanjega portala je fragmentarno ohranjen napis *V. H. / 162*. Po domnevi dr. Igorja Sapača je prvoten napis bil *G. F. V. H. / 162X* in je označeval zaključek prezidav v času Gunterja barona Herbersteina. Podoben napis v zvezi z Volfgangom gospodom Stubenbergom iz leta 1628 je vklesan na glavnem portalu bližnjega gradu Cmurek. Zunanji portal gradu Hrastovec je bil obnovljen ob obnovi fasad v drugi polovici osemdesetih let 20. stoletja ali pa okoli leta 2000, ko so obnavljali vhodni trakt. Po Sapačevem mnenju pa je bil napis zaradi vlage že zgodaj deloma uničen, tako da so restavrirali samo tisto, kar je ostalo, torej fragment inicialk in letnice.

Erazma in Elizabete, roj. baronice Ungnad-Sonnegg.⁴⁰ V zakonu se je rodilo (vsaj) trinajst potomcev, šest hčera in sedem sinov.

Slika 3: Zunanji ali vhodni portal gradu Hrastovec
(foto: Matjaž Grahornik, november 2018)

Po vrsti so si sledili: **Sabina Elizabeta** (* ok. 1624/25–15. VI. 1678; pozneje redovnica v samostanu Göss),⁴¹ **Jurij Gunter** (* do 1628–31. V. 1677; 1653 oo vd. Ana Marija Karolina baronica Layman, roj. grofica Wolkenstein), **Konstanca Verbena** (*Fräbenna, Verbenia*; * 16. XI. 1628–21. XI. 1684; I. 1659 oo Peter ml. baron Ratkay; II. 1678 oo Janez Ernest grof Paradeiser), **Henrik Viljem** (* 5. II. 1630), **Erazem Friderik** (* 19. VI. 1631–6. II. 1691; I. 1656 oo Ana Regina grofica Breuner; II. 1690 oo Marija Terezija grofica Lengheimb), **Sigmund Adam** (* 8. VIII. 1632–29. IX. 1632), **Eva Elizabeta** (* ok. 1634–5. III. 1656, (p) 8. III. 1656; 1654 oo Maksimilijan baron Schärffenberg),⁴² **Henrik Julij**

⁴⁰ StLA, FA Herberstein, All., K. 15, H. 16/1, 12–319 (Günther); prav tam, Katalog Herberstein, Katalog H/2, str. 90.

⁴¹ Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 517. Dediščini se je odpovedala kot Marija Sabina, sestra Erazma Friderika (StLA, LR 397, H. 2, fol. 197r (listina pod št. 41)). Na gradu Hrastovec je leta 1691 visel njen portret (prav tam, H. 4, fol. 390v (št. 212)).

⁴² Maksimilijan in Eva Elizabeta sta se poročila 19. avgusta 1654 v Gradcu. V njunem zakonu se je rodila hči Regina Elizabeta (* 16. IX. 1655), ki se je 24. maja 1678 v Gradcu poročila z Vidom grofom Strassoldom (Graz-Hl. Blut, PMK 1651–1659, str. 192–193; prav

(* 19. II. 1636–20. II. 1637), dvojčka **Konstantin** in **Poliksena** (* 17. III. 1637; (Konstantin) † 21. III. 1637; (Poliksena) I. 1659 oo Janez Ferdinand grof Werdenberg; II. 1667 oo Jurij Sigmund grof Kacijaner; (p) 14. X. 1690), **Janez Kristijan** (* 25. IV. 1638–28. IV. 1638), **Johana Evzebija** (* 23. VIII. 1639–29. XI. 1705) in **Marija Julijana** (* 9. XI. 1641–po 18. IX. 1715; oo NN grof Hallweil).⁴³ Morda je številčnost oziroma dolgoživost otrok leta 1639 Gunterja spodbudila k nakupu Hrastovcu sosednjega gospostva Vurberk. S posestvom je verjetno bil podrobno seznanjen, saj je bilo med letoma 1617 in 1627 v rokah njegovega najstarejšega brata Volfganga Sigmunda. Gunter je gospostvo Vurberk z istoimenskim gradom kupil od potomcev Janeza (Hansa) barona Wechslerja (tudi Wexler; † 1632).⁴⁴ Hrastovec je imel v posesti do smrti. Umrli je 4. avgusta 1655 na Hrastovcu, star 61 let. Pokopan je bil v kripto bližnje cerkve sv. Lenarta.⁴⁵

Gunter je še doživel poroko hčerke Eve Elizabete, ki se je 19. avgusta 1654 v Gradcu poročila z Maksimilijanom baronom Schärffenbergom,⁴⁶ in sina Jurija Gunterja. Od ostalih hčera so najstarejšo Sabino Elizabeto poslali v nunski

tam, PMK 1675–1700, str. 146–147; prav tam, RMK 1651–1659, str. 282). Glede na datum poroke bi bilo mogoče, da se je Eva Elizabeta rodila med letoma 1633 in 1635, ko glede na ostala rojstva otrok iz zakona Gunterja in Eve Regine zeva sumljiva praznina. Leta 1691 je na Hrastovcu visel njen portret (StLA, LR 397, H. 4, fol. 390v (št. 213)).

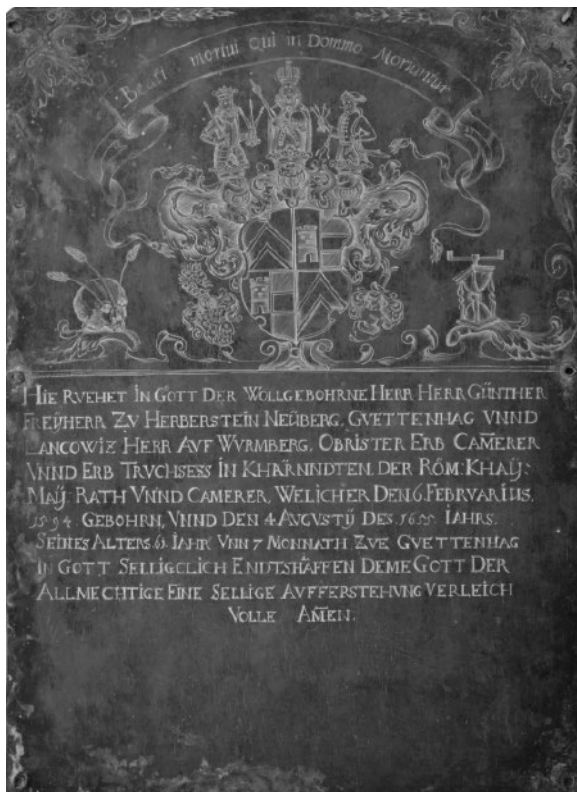
⁴³ PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja; Graz-Hl. Blut, RMK 1625–1642, str. 182, 231, 284, 332, 493, 541, 592, 650 in 768; prav tam, MMK 1622–1635, str. 362; MMK 1635–1641, str. 52, 56 in 128; MMK 1683–1691, str. 111; StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/3, rodbinska tabla 13; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 517–518; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 271; Bucelin, *Germaniae topo-chronostemmatographica*, str. 79.

⁴⁴ Grothaus, »Zbirka turquerij v ptujskem muzeju«, str. 77; Vidmar, »Vurberška galerija slik«, str. 79–82. Janez Wechsler je baronat za habsburške dedne dežele dosegel leta 1619. V dolgoletnem prvem zakonu z Ano Katarino Hasslinger († 1629) so se rodili štiri potomci, tri hčerke in sin Jurij Sajfrid (ok. 1608–1637). Zdi se, da so vurberško posest (od prodale hčerke Katarina Elizabeta, Kordula in Regina, ki so bile po bratovi smrti še žive (Naschenweng, *Der landständische Adel II*, str. 933–934). Vurberk kot salzburški fevd je bil Gunterju podeljen leta 1644 (Lang, *Die Salzburger Lehen in Steiermark II*, str. 395).

⁴⁵ Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 82.

⁴⁶ PMPO, inv. št. G 2160 pl, nagrobna ploščica Gunterja barona Herbersteina; Graz-Hl. Blut, PMK 1651–1659, str. 192–193. Umrli je 5. marca 1656 in bila 8. marca pokopana »na Hrastovcu« (*zu Guettenhag*), kar je tedaj očitno pomenilo družinsko grobnico v cerkvi sv. Lenarta v bližnjem trgu. Vsaj do leta 1885 se je v kripi tamkajšnje cerkve namreč ohranila njena velika bakrena krsta s pripadajočo medeninasto ploščico-epitafom, eno od štirih herbersteinskih, ki jih danes hrani Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož (PMPO, inv. št. G 2159 pl, nagrobna ploščica Eve Elizabete, por. baronice Schärffenberg; Graz-Hl. Blut, MMK 1656–1663, str. 8; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 82). Baron Schärffenberg, zemljiški gospod zgornještajerskega gospostva Hohenwang, je umrl 13. marca 1695 na tamkajšnjem istoimenskem gradu (Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 517).

benediktinski samostan Göss, kjer je umrla sredi junija 1678. Konstanca Verbena se je leta 1659 poročila s Petrom ml. baronom Ratkayem († 1671/72).⁴⁷

Slika 4: Nagrobna ploščica Gunterja barona Herbersteina
(vir: PMPO, inv. št. G 2160 pl)

Po njegovi smrti je 3. januarja 1678 na Ptujju zakon sklenila z Janezom Ernestom grofom Paradeiserjem († 1688).⁴⁸ Umrla je do 21. novembra 1684 v Gradcu, ko je bila pokopana v grobnico tamkajšnje mestne cerkve sv. Krvi. Preživela dvojčica Poliksena se je leta 1659 poročila z Janezom Ferdinandom grofom Werdenbergom. Njun poročni dogovor je bil izdan 29. junija tega leta. Portreta Poliksene in njenega prvega moža sta leta 1691 visela na gradu

⁴⁷ Poročena Konstanca Verbena se je odpovedala očetovemu zapuščinskemu deležu v višini 6.000 gld. Nedatirana listina je bila popisana med zapuščino brata Erazma Friderika (StLA, LR 397, H. 2, fol. 197r (listina pod št. 43)). V njegovem zapuščinskem inventarju se omenjata tudi njena portreta, v graški hiši (prav tam, fol. 214r) in na gradu Hrastovec (prav tam, H. 4, fol. 390r (št. 209)).

⁴⁸ Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 517. Vpisa ni mogoče preveriti, saj so poročne matične knjige za Ptuj ohranjene šele od leta 1684 naprej.

Hrastovec.⁴⁹ Po smrti grofa Werdenberga († 24. III. 1666) se je Poliksena 17. oktobra 1667 v Gradcu poročila z Jurijem Sigmundom grofom Kacijanerjem z gospostva Katzenstein, pravim cesarskim komornikom in članom notranjeavstrijske vlade († 4. III. 1687). Iz tega zakona je izpričana hčerka Marija Evzebija Eleonora (* 19. VII. 1668). Ovdovela Poliksena je umrla do 14. oktobra 1690, ko je bila pokopana ob drugem možu pri graških karmeličanih.⁵⁰ Najmlajša Marija Julijana se je poročila z nekim grofom Hallweilom,⁵¹ medtem ko je Johana Evzebija umrla neporočena.⁵² Od sedmih sinov so v otroških letih zagotovo umrli Sigmund Adam, Henrik Julij, Konstantin in Janez Kristijan, verjetno pa tudi Henrik Viljem. Družini sta si ustvarila sinova Jurij Gunter in Erazem Friderik, pri čemer je prvi podedoval manj pomembno gospostvo Vurberk, drugi pa gospostvo Hrastovec.

* * *

Najstarejši Gunterjev sin je bil **Jurij Gunter** (do 1628–1677). Do začetka leta 1652 je morda težje zbolel, saj je njegova zgodnja oporoka datirana s 4. januarjem 1652 (!).⁵³ Po očetu je med drugim podedoval gospostvo Vurberk, kjer je osnoval novo rodbinsko vejo. 25. maja 1653 se je v Mariboru poročil z Ano Marijo Karolino grofico Wolkenstein z južnotirolskega Rodenegga (ita.

⁴⁹ StLA, LR 397, H. 4, fol. 390r (št. 207 in 208).

⁵⁰ Graz-Hl. Blut, PMK 1667–1675, str. 65; prav tam, RMK 1666–1672, str. 158; prav tam, MMK 1683–1691, str. 336; Wien-St. Michael, MMK 1631–1699, str. 54; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 517.

⁵¹ V zapuščinskem inventarju brata Erazma Friderika iz leta 1691 je izpričana kot poročena [grofica] Hallweil, zaradi česar se je odpovedala očetovi in materini dediščini ter svoji vzdrževalnini (*underhaltung*) (StLA, LR 397, H. 2, fol. 196v (listina pod št. 40)). Omenjata se tudi njena portreta v graški hiši (prav tam, fol. 214r) in na gradu Hrastovec (prav tam, H. 4, fol. 389v (št. 202)). V dunajskem arhivu je ohranjena njena oporoka, izdana 11. avgusta 1715, s kodicilom z 18. septembra 1715. Po njej je Marija Julijana v zakonu z grofom Hallweilom zagotovo rodila sinova Janeza Franca Mihaela in Janeza Gotliba Kalista ter hčerki Marijo Ano, por. grofico Werdenberg, in Marijo Jožefo Frančiško. Zadnjo je določila za univerzalno dedinjo. V oporoki je izrazila željo, naj jo pokopljejo v cerkvi sv. Vida v Kremsu (OeStA, HHStA, HA, OMaA 629-47, fol. 1-7).

⁵² Z njo lahko povežemo mrliški vpis »Johane grofice Herberstein« z 29. novembra 1705 (Graz-Hl. Blut, MMK 1705–1722, str. 21; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 517). Johana Evzebija zagotovo ni umrla v zgodnjem otroštvu, kot piše Wißgrill (*jung gestorben*), saj se med zapuščino njenega brata Erazma Friderika omenja njena pobotnica (StLA, LR 397, H. 2, fol. 197r (listina pod št. 45); Wißgrill, *Schauplatz*, str. 271). Pripišemo ji lahko tudi portret »gospodične Johane grofice Herberstein« z gradu Hrastovec (StLA, LR 397, H. 4, fol. 390r (št. 205)).

⁵³ Listina je zavedena med zapuščino brata Erazma Friderika (StLA, LR 397, H. 2, fol. 197v (listina pod št. 50)). Očitno je Jurij Gunter do tedaj že dosegel polnoletnost. Morda je njegova prestana huda bolezen očeta privedla do tega, da je matično gospostvo Hrastovec raje namenil mlajšemu sinu.

Rodengo), hčerko Mihaela in Ane Eleonore, roj. grofice Spaur.⁵⁴ Izbranka je bila vdova po Maksimilijanu baronu Laymanu, zemljiškem gospodu Kremsa na Štajerskem.⁵⁵ V zakonu Jurija Gunterja in Ane Marije Karoline so se rodili: **Franc Gunter** (* 16. IV. 1655), **Janez Anton** (* 25. III. 1656–1701), **Ana Terezija** (* 28. IV. 1657–18. II. 1658) in **Kristina Krescencija** (* 29. VIII. 1658–28. IV. 1737; I. 1682 oo Aleksander grof Leslie; II. 1684 oo Maksimilijan Sigmund grof Herberstein s Pusterwalda; III. 1715 oo Ignac Marija grof Attems).⁵⁶ Otroštvo sta očitno preživela sin Janez Anton in hčerka Kristina Krescencija. V prošnji za podelitev grofovstva iz leta 1656 se Jurij Gunter omenja kot točaj cesarja Leopolda, ob smrti pa kot cesarski komornik. Stranska vurberška veja s seniorjem Jurijem Gunterjem je grofovstvo uradno dosegla leta 1659, hkrati z glavno vejo tedanjega hrastovškega lastnika Erazma Friderika.⁵⁷ Njuna mati Eva Regina je umrla 24. septembra 1663 v Regensburgu. Brata Jurij Gunter in Erazem Friderik sta nato do 11. februarja 1664 sklenila poravnavo.⁵⁸

Jurij Gunter je imel kot lastnik Vurberka na levem bregu Drave nesoglasja z baroni Gallerji, lastniki posestev Ravno polje in Šentjanž na desnem dravskem bregu. Obe gospostvi, Vurberk in Ravno polje s pridruženim Šentjanžem, sta si namreč lastili pravice do ribolova v reki Dravi in njenih pritokih ter do paše na rečnih otokih med krajema Dogoše in Zlatoličje. Da bi svoje pravice zaščitili, so bili njuni podložniki prisiljeni graditi jezove, ki so tok reke in njenih pritokov pogosto preusmerili ali zajezili v škodo drugega gospostva. Leta 1662 je Jurij Gunter z ravnopoljskim lastnikom Janezom Kristijanom baronom Gallerjem dosegel poravnavo, ki so jo s pečati in podpisi potrdili Erazem Friderik in Janez Ferdinand grofa Herbersteina ter Janez Sebastijan

⁵⁴ Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 271. Vpis je nemogoče preveriti. Poročna matična knjiga je slabše ohranjena, med drugim manjka list z vpisi med 4. septembrom 1652 in 4. novembrom 1654 (Maribor-Sv. Janez Krstnik, PMK 1646–1748, str. 28–29; Mlinarič, *GZM XXVI*, str. 19–20).

⁵⁵ Baron Layman je umrl do 9. decembra 1644 v Gradcu, ko je bil pokopan v mestni cerkvi sv. Krv. V zakonu z Ano Marijo Karolino se je zagotovo rodil sin Maksimilijan Rudolf, ki je umrl do 16. februarja 1643 (Graz-Hl. Blut, MMK 1642–1649, str. 48 in 115; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518).

⁵⁶ Graz-Hl. Blut, RMK 1651–1659, str. 256, 316, 395 in 493; prav tam, MMK 1656–1663, str. 139; MMK 1723–1742, str. 911; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518; Schmidt-Brentano, *Kaiserliche und k. k. Generale*, str. 42. Na rodovniku je naveden tudi sin Erazem Friderik, ki naj bi umrl v mladosti. Pri tem gre zelo verjetno za napako (PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja). Mogoče se je v zakonu rodilo še več potomcev, ki niso bili krščeni v Gradcu, kjer je Jurij Gunter očitno posedoval hišo.

⁵⁷ OeStA, AVA Adel, HAA, AR, Herberstein [...] Wien, 23. VII. 1659, fol. 1–21 (zlasti fol. 17r).

⁵⁸ StLA, LR 397, H. 2, fol. 197v (listini pod št. 51 in 52); Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 517; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 271.

baron Schäzl. Ta je le začasno rešila nesoglasja med gospostvoma. Do streljanja na desnem dravskem bregu pri potoku v Loki je prišlo vsaj že 14. decembra 1665.⁵⁹ Jurij Gunter je po smrti vplivnega ravnopoljskega lastnika Janeza Kristijana (tedaj že) grofa Gallerja († 1669) očitno skušal izkoristiti nezavidljiv položaj njegove vdove in mladoletnih otrok.⁶⁰ Določila poravnave je večkrat kršil z rubežem živine in brodov, predvsem pa s podiranjem jezov, s katerimi so želeli ravnopoljski podložniki svoje pašnike zaščititi pred naraslo Dravo in poplavami. Pohode so izvajali Herbersteinovi oboroženi hlapci in podložniki, ki se jim je nekajkrat pridružil tudi grof sam. Ta je na ravnopoljske podložnike ob Dravi tudi streljal ali pa je s spremstvom jezdil čez njihova polja.⁶¹ Spori so se nadaljevali in z leti stopnjevali. V začetku oktobra 1675 je posledično prišlo do javnega dvoboja med Janezom Maksimilijanom grofom Gallerjem, 22-letnim sinom pokojnega Janeza Kristijana, in Jurijem Gunterjem grofom Herbersteinom. Po zagroženi kazni 2.000 dukatov je ograjno sodišče 9. oktobra obema ukazalo, da morata na sedežih svojih gospostev v hišni pripor. Poravnava je bila med njima sklenjena še istega dne.⁶² Prisvajanje ribolovnih pravic, vključno z lovom na bobre, pa se je nadaljevalo. Na koncu je privedlo do tragične smrti Jurija Gunterja grofa Herbersteina, ki je bil 31. maja 1677 ubit v kratkem spopadu z ravnopoljskimi podložniki v kraju Loka.⁶³ Po njegovi smrti je z vurberškim gospostvom upravljala vdova Ana Marija Karolina. Zakaj gospostva ni prevzel sin **Janez Anton**, ni znano. Ta se je posvetil

⁵⁹ StLA, LR 391, H. 2, fol. 137r–137v.

⁶⁰ Janez Kristijan baron Galler se je 16. oktobra 1651 poročil z mlado vdovo Marijo Terezijo grofico Manrique(z), roj. baronico Breuner. Nevesta je v zakon prinesla gospostvo Ravno polje s pridruženim posestvom Šentjanž. V zakonu Janeza Kristijana in Marije Terezije se je rodilo trinajst potomcev – štiri hčerke in devet sinov, od katerih je bil najstarejši leta 1653 rojeni Janez Maksimilijan (StLA, Graz-Hl. Blut, PMK 1651–1659, str. 20; Grahornik, »The territory on the right bank of the Drava«, str. 30–31; isti, GZM XLIV, str. 40–42; Schviz, *Der Adel in der Stadt Graz*, str. 62–75 in 206). Janez Kristijan baron Galler se ob poroki omenja kot cesarski vrhovni poveljnik. Pozneje je dosegel grofovstvo ter postal pravi tajni svetnik in član cesarskega vojnega sveta, malo pred smrtjo († 17. XI. 1669) pa celo predsednik vojnega sveta (Graz-Hl. Blut, MMK 1667–1673, str. 180).

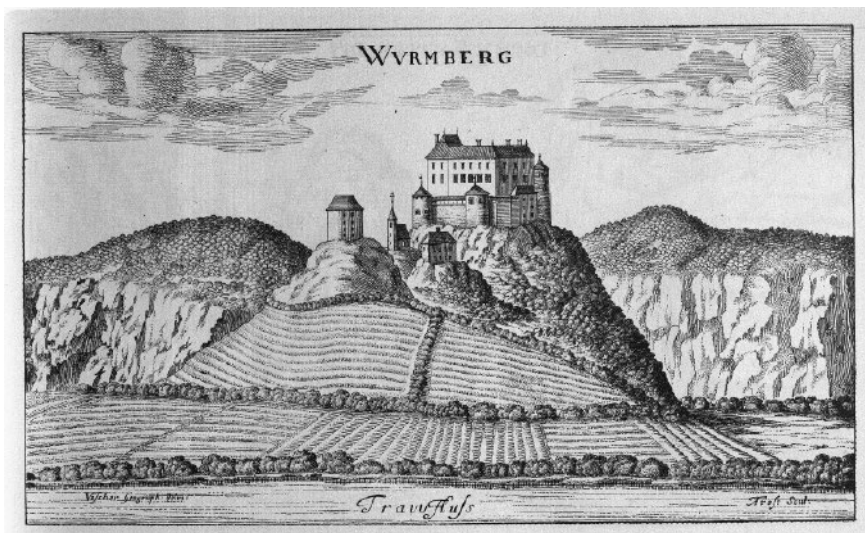
⁶¹ Oman, *Maščevanje kot pravni običaj*, str. 334.

⁶² StLA, LR 393, H. 2, fol. 130r–130v.

⁶³ Grahornik, »The territory on the right bank of the Drava«, str. 31–32; Hernja Masten, »Kungota in Ravno polje«, str. 46; Radovanovič in Vidmar, *Starše, 31. maj 1677*, str. 24; Radovanovič, »Karta sporne posesti ob Dravi«, str. 61–63. Po spopadu so nekaj ravnopoljskih podložnikov, ki so jih spoznali za krive uboja, in oskrbnika, ki jih je napeljal na spopad z vurberškimi podložniki, zaprli v graško ječo. Vsi se iz nje niso vrnili. Preživeli so v trdi ječi životarili do leta 1680, oskrbnik in podložnik, ki je grofu zadal smrtni udarec, pa do leta 1682. Po izpustu iz ječe so prvega doživljenjsko izgnali iz dežele Štajerske, drugega pa napotili na prisilno delo. Stroge kazni kljub upravičeni obrambi gospostva so bile gotovo posledica uboja člana pomembne štajerske plemiške rodbine (Oman, *Maščevanje kot pravni običaj*, str. 334; Hernja Masten, »Kungota in Ravno polje«, str. 51–57).

služenju v cesarski vojski, kjer je 27. januarja 1700 dosegel najnižji generalski čin generalmajorja. Umrli je avgusta ali septembra 1701.⁶⁴

Glavna dedinja **Kristina Krescencija** se je 1. marca 1682 poročila z Aleksandrom grofom Lesliejem († 8. VIII. 1683). Poročni obred je potekal v graški hiši ovdovele grofice Herberstein (*alhier zu Grätz in dero frauen gräffin Gindherthin von Herberstain behausung*).⁶⁵ Ovdovela grofica Ana Marija Karolina je umrla do 24. januarja 1693, ko je bila pokopana pri graških dominikankah.⁶⁶ Hči Kristina Krescencija se je po hitri smrti prvega moža 6. novembra 1684 poročila z Maksimilijanom Sigmundom grofom Herbersteinom s Pusterwalda, po njegovi smrti († 1703) pa 28. septembra 1715 z Ignacem Marijo grofom Attemsom († 1732). Kot trikratna vdova je umrla do 29. aprila 1737 v Gradcu, ko je bila pokopana v grobnico pri frančiškanih.⁶⁷ Z njeno smrtjo je stranska veja na Vurberku izumrla. Gospodstvo Vurberk je prešlo v roke rodbine Attems, ki ga je posedovala poldrugo stoletje, do leta 1885.⁶⁸

Slika 5: Grad Vurberk, sedež istoimenskega gospostva, na grafiki s konca 17. stoletja (vir: Vischer, *Topographia*, št. 492)

⁶⁴ Schmidt-Brentano, *Kaiserliche und k. k. Generale*, str. 42; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518.

⁶⁵ Graz-Hl. Blut, PMK 1675–1700, str. 378.

⁶⁶ Prav tam, MMK 1692–1705, str. 37.

⁶⁷ Prav tam, PMK 1675–1700, str. 450–451; prav tam, PMK 1715–1726, str. 48; prav tam, MMK 1723–1742, str. 911; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 271.

⁶⁸ Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 376; Grothaus, »Zbirka turquerij v ptujskem muzeju«, str. 77; Vidmar, »Vurberška galerija slik«, str. 79–82.

* * *

Gospodstvo Hrastovec je po Gunterju podedoval njegov univerzalni dedič, sin **Erazem Friderik**. Rodil se je 19. junija 1631 v Gradcu in bil zagotovo mlajši brat Jurija Gunterja.⁶⁹ Ker je ta po očetovi smrti podedoval manj pomembno gospodstvo Vurberk, se je s tem le stežka sprijaznil.⁷⁰ Da je bil Jurij Gunter pripravljen na prevzem Hrastovca, kaže njegova poroka leta 1653 z ovdovelo Ano Marijo Karolino baronico Layman, roj. grofico Wolkenstein še za časa očeta in približno tri leta pred poroko mlajšega brata Erazma Friderika. Ali je med očetom in starejšim sinom resnično prišlo do kakšnega spora ali pa je bilo posredi le sinovo zdravstveno stanje (po sicer premagani hudi bolezni), lahko za zdaj zgolj ugibamo. Ob prevzemu Hrastovca (1655) je imenje veljalo 524 im. funtov 1 ß 13 ½ d. Erazem Friderik se je dal kot hrastovski lastnik v imenjsko knjigo vpisati leta 1658.⁷¹ V obdobju med letoma 1655 in 1665, torej v času takoj po njegovem prevzemu lastništva nad Hrastovcem, so bile izvedene obsežne grajske prezidave, o čemer priča vhodni portal v jugozahodnem traktu (gl. sliko 3).⁷² Tedaj so pozidali današnji severni, baročni dvonadstropni trakt, s čimer je kompleks dobil veliko notranje dvorišče. Starejši južni trakt je dobil novo fasado. Dela so bila izvedena po načrtih italijanskih mojstrov oziroma tedaj na Štajerskem delujočega arhitekta Domenica (Della) Torreja.⁷³ Leta 1665 je dal Erazem Friderik obnoviti tudi znamenje s črnim križem pri Lormanju, ki naj bi ga dal šestdeset let pred tem v spomin na nesrečno ljubezen z Agato iz Štraleka postaviti njegov ded Janez Friderik.⁷⁴

⁶⁹ Graz-Hl. Blut, RMK 1625–1642, str. 284. V prošnji za grofovstvo je na primer Jurij Gunter naveden na šestem mestu, Erazem Friderik pa na sedmem (OeStA, AVA Adel, HAA, AR, Herberstein [...] Wien, 23. VII. 1659, fol. 1–21 (zlasti fol. 17r–17v)).

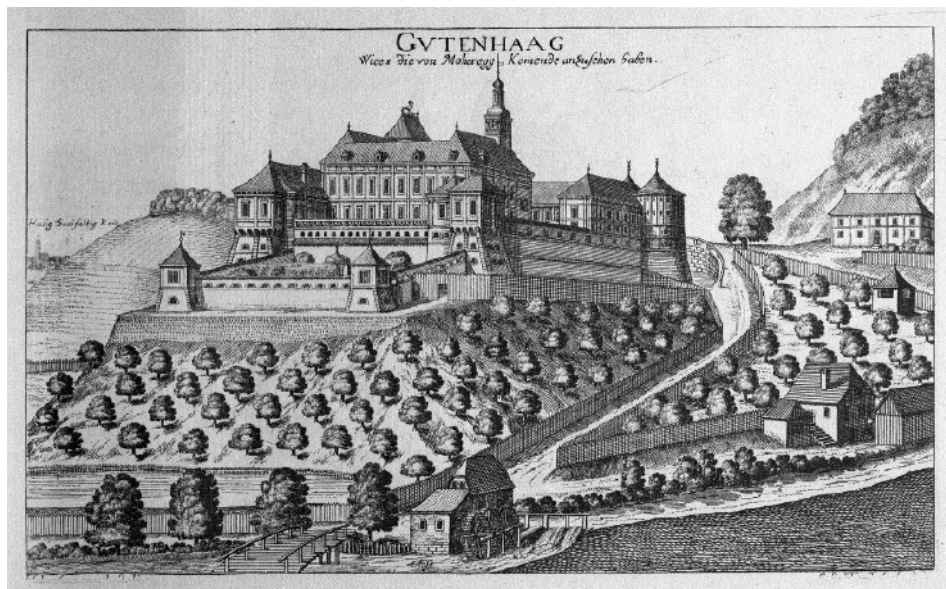
⁷⁰ Bucelin je napačno navedel, da je Erazem Friderik sin in ne brat Jurija Gunterja (Bucelin, *Germaniæ topo-chrono-stemmatographicæ*, str. 79). Wißgrill je za Erazma Friderika predpostavljal, da je umrl kmalu po poroki z Ano Regino grofico Breuner in da ni zapustil potomcev. To je po njem povzel tudi Kumar (Kumar, *Geschichte der Herberstein III*, str. 78; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 271).

⁷¹ Sikora, *Die steirischen Gülden IV*, str. 225.

⁷² Stopar, *Grajske stavbe*, str. 46. Napisa E. F. G. V. H. [= *Erasmus Friedrich Graf von Herberstein*] 1655 5 AVG in Z H 5TA AVGVSTI ANNO 1665 verjetno pomenita, da je Erazem Friderik gospodstvo prevzel 5. avgusta 1655, dan po očetovi smrti, in naročil njegove prezidave, ki so se (simbolno) zaključile 5. avgusta 1665.

⁷³ Kohlbach, *Steirische Baumeister*, str. 173.

⁷⁴ Ilaunig, *Črni križ pri Hrastovcu*, str. 4 (uvodnik).

Slika 6: Grad Hrastovec v času Erazma Friderika grofa Herbersteina
(vir: Vischer, *Topographia*, št. 153)

Erazem Friderik se je 9. maja 1656 v Gradcu poročil z Ano Regino grofico Breuner (ok. 1632–1690).⁷⁵ V zakonu se je rodilo trinajst potomcev – štirje sinovi in devet hčera: **Marija Regina** (* 26. I. 1657; redovnica v Studenicah), **Ana Cecilija** (* 9. II. 1658), **Ana Eleonora** (* 20. I. 1659; redovnica v Studenicah), **Erazem Rihard** (* 12. II. 1660–4. IV. 1660), **Sabina Regina** (* 17. III. 1661), **Marija Ana Elizabeta** (* 17. II. 1662–19. III. 1740; I. 1684 oo Franc Viljem grof Kuenburg; II. 1695 oo Janez Maksimilijan grof Kuenburg), **Volfgang Erazem Jožef** (* 24. II. 1663–26. XII. 1685, (p) 30. XII. 1685), **Sabina Terezija** (* ok. 1664–3. V. 1664), **Marija Suzana** (* 29. VII. 1665–1. II. 1749; dominikanka v Gradcu), **Barbara Rebeka** (* 4. XII. 1666), **Marija Felicita** (* 15. I. 1668–13. VIII. 1729; I. 1690 oo Leopold Engelbert Jožef grof Kacijaner; II. 1707 oo Rudolf Friderik grof Schrattebach), **Kristijan Friderik** (* 18. IX. 1669–do 1691) in **Karel Friderik Anton** (* 18. VI. 1675–19. X. 1739, (p) 20. X. 1739; 1697 oo Ana Marija Terezija grofica Saurau).⁷⁶ Na tem mestu velja omeniti, da je bil glavni veji starejše linije, ki je posedovala grad Herberstein, grofovski naziv

⁷⁵ Graz-Hl. Blut, PMK 1651–1659, str. 301–302.

⁷⁶ Graz-Hl. Blut, RMK 1651–1659, str. 376, 452 in 523; prav tam, RMK 1659–1666, str. 42, 136, 217, 297 in 487; RMK 1666–1672, str. 26, 115 in 255; RMK 1673–1681, str. 222; prav tam, MMK 1656–1663, str. 256; MMK 1663–1666, str. 61; MMK 1683–1691, str. 158; StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/3, rodbinska tabla 13; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518.

podeljen leta 1644. Nekatere ostale, med njimi hrastovška veja s takratnim lastnikom Erazmom Friderikom, so ga prejele 1. julija 1656. Uradna listina o tem je bila sicer izdana tri leta pozneje, 23. julija 1659.⁷⁷

Do leta 1665 prenovljeni grad Hrastovec je kmalu zadela nesreča v obliki požara. Mariborski stavbni mojster Zaharija Mur je 1. februarja 1666 obnovitvene stroške ocenil na dobrih 1.500 gld.⁷⁸ Hrastovski zemljiški gospod je bil tedaj očitno pri denarju, saj je leta 1668 dodatno naročil izgradnjo grajske kapele,⁷⁹ pozneje (1688) pa pri slikarju Antoniu Maderniju še njeno stropno poslikavo in poslikavo stopnišča.⁸⁰ Kot eden redkih (spodnje)štajerskih zemljiških gospodov je dal svoj hrastovski grad v Vischerjevi *Topographiæ Ducatus Stiriae* upodobiti kar štirikrat.⁸¹

Erazem Friderik si je močno (in tudi samovoljno) prizadeval, da bi hrastovskim lastnikom poleg odvetništva pripadle patronatne pravice nad bližnjo cerkvijo sv. Lenarta v istoimenskem trgu. Te so z letom 1580 od jareninske župnije prešle k njenemu lastniku, admontskemu samostanu. Prizadevanja Erazma Friderika so šla tako daleč, da je med njim in predstavniki samostana v Admontu prišlo do dolgoletnega spora, ki se je končal šele s poravnavo s 27. maja 1689.⁸² V lenarški cerkvi je bila tedaj družinska grobnica Herbersteinov.⁸³ S tem nas podrobno seznanja Janisch v topografsko-statističnem leksikonu.⁸⁴ Erazem Friderik pa ni imel sporov le z admontskim samostanom,

⁷⁷ OeStA, AVA Adel, HAA, AR, Herberstein [...] Wien, 23. VII. 1659, fol. 1–21; Frank, *Standeserhebungen*, Bd. 2, str. 191.

⁷⁸ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 51.

⁷⁹ Grajska kapela z bogato členjenim portalom ima na prekladi monogram HabItaCVLVM DeVotIonIs, kar daje letnico 1668. O premoženju Erazma Friderika, njegovem zbirateljskem okusu ter o slikah v grajski kapeli in drugih prostorih hrastovškega gradu podrobneje Košak, »Zbirka Erazma Friderika grofa Herbersteina v gradu Hrastovec in v Gradcu«, str. 53–91.

⁸⁰ Murovec, »Antonio Maderni (1660–1702)«, str. 117–118. Prim. s Stopar, *Grajske stavbe*, str. 47.

⁸¹ Vischer, *Topographia*, št. 152–155.

⁸² Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 81.

⁸³ Hrastovška glavna veja Herbersteinov je imela v župnijski cerkvi sv. Lenarta urejeno družinsko grobnico že pred koncem 16. stoletja (Vidmar, »Protestantski nagrobniki«, str. 326).

⁸⁴ Do leta 1885 so se v kripti lenarške cerkve ohranili štirje veliki bakreni sarkofagi, od katerih sta bila dva že oplenjena, verjetno ob odprtju družinske grobnice leta 1867. Na krstah pritrjene medeninaste tablice z napisi danes hrani Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, tri so objavljene v tem prispevku (gl. slike 4, 7 in 8). V smeri velikega oltarja je bil desno epitaf Erazma Friderika grofa Herbersteina, levo od njega pa sina Volfganga Erazma iz leta 1685. Tam sta bili še krsti Erazmova očeta Gunterja († 1655) in njegove najstarejše sestre Eve Elizabete, poročene Schärffenberg († 1656). Na steni vzdolžne ladje naj bi nekdaj stal velik kamnit nagrobnik Volfganga Erazma, ki ga je lokalno prebivalstvo poimenovalo kar »luteranski oltar«. Prikazoval je bojno polje, nad katerim sta se dvigala Jezus Kristus in

ampak tudi s ptujsko župnijo. Ljudje ptujskega župnika Ciprijana pl. Colonia (de Colonia) so 12. februarja 1674 oboroženi s strelnim in hladnim orožjem korakali (*marschirn*) do cerkve sv. Ruperta v Voličini, ki je uživala patronatske pravice gospostva Hrastovec in je spadala pod njegov pomerij. Župnikovi ljudje so vdrli v župnišče, grobo ravnali z župnikom Luko Krajnerjem (*Creiner*) in njegovimi ljudmi ter mu odvzeli vse knjige in konja. Razplet tega spora oziroma pravde zaradi močno poškodovanega dokumenta ni znan.⁸⁵

Po smrti Franca Krištofa († 1676), najstarejšega sina Janeza Ernesta (ok. 1613–1673) iz stranske hrastovške veje v Slivnici, se je Erazem Friderik na graškem ograjnem sodišču pravdal z njegovo mlado vdovo Ano Krescencijo. Ker je prvi umrl brez potomcev, se je Erazem Friderik skliceval na herbersteinski dedni pogodbi iz let 1427 in 1519, ki ju je cesar Leopold I. potrdil 7. novembra 1659.⁸⁶ Zdi se, da pri tem poskusu ni bil uspešen.

Marija Ana Elizabeta, hči Erazma Friderika, se je 23. februarja 1684 v predmestju Gradca poročila s Francem Viljemom grofom Kuenburgom. Ženin se omenja kot cesarski komornik. Zaposlil pa ga je tudi tedanji salzburški knezoškof; zanj je opravljal funkcije vrhovnega konjarja, poveljnika straže in vojnega svetnika, obenem pa je bil še njegov dedni točaj. Knezoškof je zvestemu služabniku rade volje podelil dispenzo zaradi daljnega sorodstva z nevesto.⁸⁷ V tistem trenutku se je morda zdelo, da so Herbersteini na Hrastovcu dosegli vrhunec. Erazem Friderik je bil od leta 1678 eden od poverjenikov gosposke klopi štajerskih stanov in pozneje njen predsednik. Tedaj je deloval kot pravi tajni svetnik in komornik cesarja Leopolda. Perspektivni najstarejši (preživeli) sin je stopal po očetovih stopinjah in se je počasi lahko oziral po družici. Leta 1663 rojeni Wolfgang Erazem je pri 22 letih imel že lepo kariero: bil je eden od komornikov oziroma ključarjev zakladnice cesarja Leopolda, služil pa je tudi kot namestnik svetnika in prisednika urada dvornega maršala

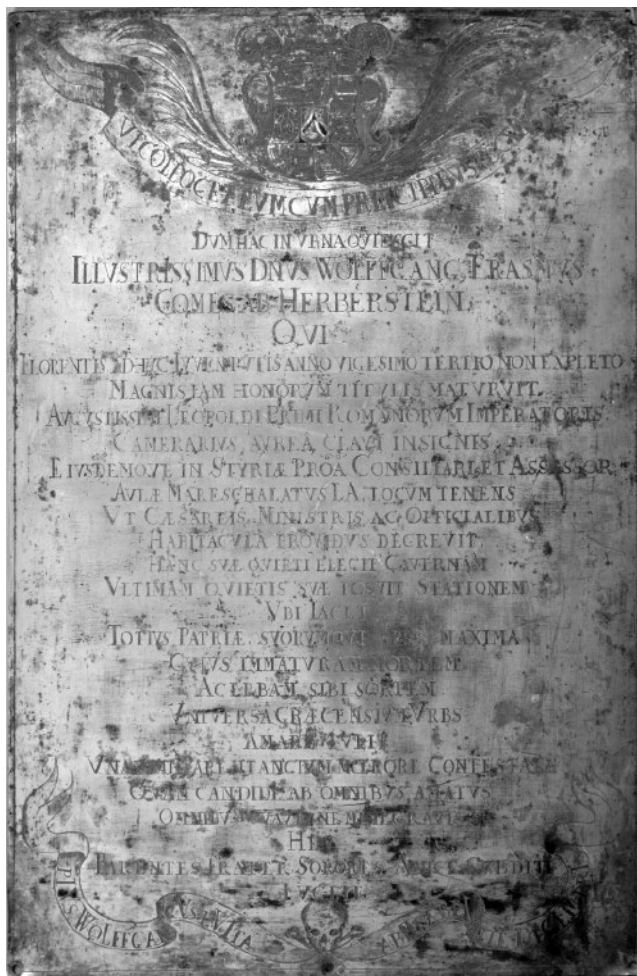
Bog oče. Spodaj je bilo v sočasnih oblačilih upodobljenih trinajst figur – devet moških in štiri ženske: Volf(gang), Franc, Krištof, Jakob, Franc, Friderik, Sigmund, Janez, Friderik, Katarina, Magdalena, Lucija in Valburga. Sodeč po dragocenem kamnitem podstavku je bil spomenik morda mišljen kot primer protestantske umetnosti, katerega dokončanje je preprečila protireformacija. Poleg prizora bojnega polja je vseboval freske s trofejami, prazne niše in angela varuha z geslom *Surgite vos mortui* (»Vstanite vi, ki ste mrtvi«). Kamniti nagrobnik je bil po mnenju vizitatorja iz leta 1760 že tedaj moteč za bogoslužje. Janez Henrik grof Herberstein (1804–1881) je dal poškodovani spomenik na prosto razpolago lenarškemu župniku, ki ga je dal med temeljito prenovo cerkve sredi 19. stoletja odstraniti (PMPO, inv. št. G 2159 pl–G 2161 pl; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 82; Košak, »Janez Ernest II. grof Herberstein in naročila opreme za cerkev sv. Lenarta«, str. 104).

⁸⁵ Oman, *Maščevanje kot pravni običaj*, str. 334.

⁸⁶ StLA, LR 394, H. 3, fol. 191r; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 517.

⁸⁷ Graz-Strassgang, PMK 1670–1717, str. 86.

Notranje Avstrije.⁸⁸ V na videz idilične družinske razmere hrastovške veje je zarezala kruta usoda: Wolfgang Erazem je konec decembra 1685 umrl. Zaradi njegove prezgodnje smrti naj bi poleg družine žalovalo kar »celotno prebivalstvo Gradca«. Pokojnikovo truplo so iz glavnega mesta Štajerske prepeljali »na Hrastovec« in ga 30. decembra pokopali v kripti cerkve sv. Lenarta.⁸⁹

Slika 7: Nagrobna ploščica Wolfganga Erazma grofa Herbersteina, najstarejšega sina Erazma Friderika (vir: PMPO, inv. št. G 2161 pl)

⁸⁸ PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja; prav tam, inv. št. G 2161 pl, nagrobna ploščica Wolfganga Erazma grofa Herbersteina; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 272.

⁸⁹ PMPO, inv. št. G 2161 pl, nagrobna ploščica Wolfganga Erazma grofa Herbersteina; Graz-Hl. Blut, MMK 1683–1691, str. 158; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 82.

24. novembra 1689 je bila v Spielfeldu izdana poročna pogodba med Marijo Felicito, najmlajšo hčerko Erazma Friderika, in cesarskim komornikom Leopoldom Engelbertom Jožefom grofom Kacijanerjem s Katzensteina.⁹⁰ Poročni obred je potekal poltretji mesec pozneje, 6. februarja 1690 v Gradcu. Ženin je bil sin pokojnega Janeza Herbarda, cesarjevega tajnega svetnika, komornika, kranjskega deželnega upravnika in deželnega glavarja na Goriškem, ter ovdo-vele Eve Krescencije, roj. grofice Khevenhüller. Nevestin oče Erazem Friderik je v poročni matici naveden kot cesarski tajni svetnik in komornik. Hčerko sta v zakon oddala z dolgoletno prvo ženo Ano Regino.⁹¹ Ta se je morda poroke udeležila kljub bolezni, če ni zbolela v času poročnega slavlja v hladnem februarju. Umrta je namreč le nekaj dni po hčerini poroki in 12. februarja so jo pokopali pri graških karmeličanih.⁹² Njeno zapuščino v graški palači Herbersteinov je inventarna komisija do 10. aprila ocenila na dobrih 9.246 gld. Pretežni delež so predstavljale zadolžnice. Med nakitom se na primer omenjata diamantna prstana, ki sta imela vdelenih po devet kamnov. Tisti z večjimi diamanti je bil ocenjen na 350, tisti z manjšimi pa na 140 gld. Dragocenejšega je pokojnica oporočno volila hčerki Mariji Ani Elizabeti, ovdoveli grofici Kuenburg, drugega pa možu v spomin. Njeni dediči so se medsebojno sporazumeli do 10. maja 1690 in so želeli, da komisija pokojničino zapuščino odpečati, da si jo lahko razdelijo. Pod prošnjo sta se podpisala vdovec Erazem Friderik grof Herberstein, skrbnik in izvrševalec oporoke v imenu treh potomcev (!), ter njegova hčerka, prav tako ovdovela Marija Ana Elizabeta grofica Kuenburg, izvrševalka oporoke v lastnem imenu ter v imenu tedaj pravkar poročene najmlajše sestre Marije Felicite grofice Kacijaner.⁹³

Erazem Friderik je umrl leto dni za prvo ženo. Zakaj prvo? 23. maja 1690, le nekaj mesecev po smrti Ane Regine, se je skoraj 59-letnik v Gradcu poročil s precej mlajšo, še ne 17-letno Marijo Terezijo grofico Lengheimb (1673–1750). Hrastovski gospod je na gradu Hrastovec umrl nepričakovano, o čemer priča njegova oporoka s 5. februarja 1691, sestavljena tik pred njegovo smrtjo. Po ohranjeni nagrobni ploščici naj bi gospostvo Hrastovec, ki ga je imel v posesti 35 let in 6 mesecev, s preudarnim gospodarjenjem precej izboljšal. Erazem Friderik je bil zadnji Herberstein iz hrastovške veje, ki je (bil) pokopan v

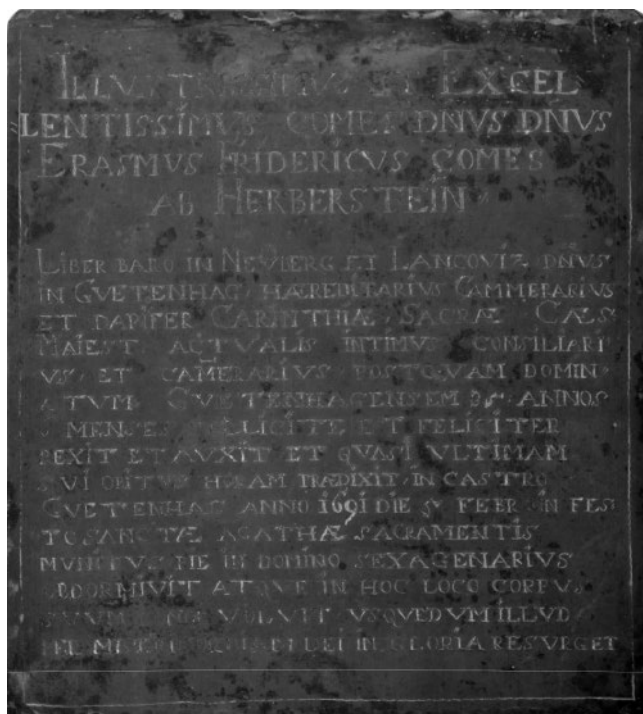
⁹⁰ Goëss, »Kazianer«, str. 308.

⁹¹ Graz-Hl. Blut, PMK 1675–1700, str. 643; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518; Witting, »Beiträge zur Genealogie«, str. 122.

⁹² V mrliški matici je zavedena kot Marija Regina grofica Herberstein, roj. grofica Breuner (Graz-Hl. Blut, MMK 1683–1691, str. 309).

⁹³ StLA, LR 397, H. 2, fol. 85v, 101r in 109r.

cerkvi sv. Lenarta. Tam je svoj zadnji počitek našel dan po smrti, 6. februarja 1691.⁹⁴

Slika 8: Nagrobna ploščica Erazma Friderika grofa Herbersteina
(vir: PMPO, inv. št. G 2162 pl)

Erazem je oporočno za univerzalnega dediča določil najmlajšega in tedaj edinega še živečega sina Karla Friderika (1675–1739; krščen kot Karel Friderik Anton).⁹⁵ Tri hčerke je odpravil s tem, da jih je poslal v samostan,⁹⁶ medtem ko so druge bržčas umrle v otroških letih. Od devetih hčera sta se poročili le dve, Marija Ana Elizabeta in Marija Felicita, kar smo že omenili. Obe sta se poročili dvakrat. Prva je po smrti Franca Viljema grofa Kuenburga († 2. II. 1690) 11. septembra 1695 v Gradcu drugi zakon sklenila z njegovim sorodnikom

⁹⁴ PMPO, inv. št. G 2162 pl, nagrobna ploščica Erazma Friderika grofa Herbersteina; Graz-Hl. Blut, MMK 1683–1691, str. 346; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518.

⁹⁵ StLA, FA Herberstein, EP, K. 43, H. 427, s. p.; prav tam, LR, Testamenten 1688–1696, K. 1014, s. p.; Košak, »Zbirka Erazma Friderika grofa Herbersteina v gradu Hrastovec in v Gradcu«, str. 78.

⁹⁶ Starejši Marija Regina in Ana Eleonora sta šli med dominikanke v Studenicah, mlajša Marija Suzana pa je bila poslana med graške dominikanke (*frauen closter alhie zu Grätz*; StLA, LR 397, H. 2, fol. 197r), kjer je sprejela redovno ime Marija Krescencija (Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 272).

Janezom Maksimilijanom grofom Kuenburgom, lastnikom štajerskih gospo-
stev Brunnsee in Hollenegg.⁹⁷ Grof Kuenburg je na sedežu gospostva Holle-
negg umrl 15. septembra 1711. Ovdovela Marija Ana Elizabeta je umrla 19.
marca 1740, prav tako na Holleneggu.⁹⁸ Mlajša Marija Felicita je ovdovela 12.
novembra 1705 in se je 7. marca 1707 poročila z Rudolfom Friderikom [Fer-
dinandom] grofom Schrattenbachom († 8. I. 1728). Poročna pogodba je bila
dogovorjena 2. februarja 1707 v Gradcu. Marija Felicita je kot vdova umrla do
13. avgusta 1729, pokopali so jo v grobnico pri graških uršulinkah.⁹⁹

Zapuščinski inventar Erazma Friderika – zlasti s popisanimi knjigami in
slikami – priča o tem, da se je hrastovski gospod poleg graške hiše redno in
rad zadrževal na Hrastovcu. Vrednost vseh njegovih premičnin v Gradcu je
bila do 15. junija 1691 ocenjena na dobrih 39.517 gld. Med skoraj stotimi slika-
mi so bile štiri z upodobljenim gradom Hrastovec v različnih smereh ocenjene
na 24 gld.¹⁰⁰ Najbrž je šlo za grafike oziroma bakroreze, ki jih je urezal in vlil
bakrorezec Andrej Trost, in so bile do okoli leta 1700 vključene v Vischerje-
vo *Topographio*. Grofovo premično zapuščino na Hrastovcu – nepremičnine
namreč niso bile ocenjene – je inventarna komisija ocenila na dobrih 12.776
gld. Kot kaže, je bila gotovina v celoti spravljena v graški hiši. V tej rubriki se
v Hrastovcu omenja samo listina iz leta 1690, spravljena v pokojnikovi pisalni
mizi, po kateri je bratovščini pri cerkvi sv. Ruperta v Voličini pripadalo 23
gld 21 kr.¹⁰¹ Tudi srebrnine je bilo na Hrastovcu zgolj za vzorec: omenjajo se
gumbi, srebrni in zlati naprstniki, dragoceni sukanec ipd., skupaj za 17 gld
50 kr.¹⁰² Veliko pa je bilo slik, popisanih jih je bilo kar 260. Poleg njegovega
portreta in tistega njegove prve žene Ane Regine se omenjata še dva portre-
ta očeta Gunterja, portret matere Eve Regine baronice Starhemberg in štirje
portreti Erazmovih sester – Eve Elizabete, Poliksene, Johane in Konstance.
Popisan je tudi portret Sabine Izabele, s katero je mišljena Erazmova sestra
Sabina Elizabeta, ki se je pozneje pridružila benediktinkam v Gössu.¹⁰³

⁹⁷ Graz-Hl. Blut, PMK 1675–1700, str. 829; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518.

⁹⁸ Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518.

⁹⁹ Graz-Hl. Blut, PMK 1700–1714, str. 225; prav tam, MMK 1723–1742, str. 398; Na-
sachenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518; Goëss, »Kazianer«, str. 308; Witting,
»Beiträge zur Genealogie«, str. 122.

¹⁰⁰ StLA, LR 397, H. 2, fol. 213r in 238r.

¹⁰¹ Prav tam, H. 4, fol. 376r in 453r.

¹⁰² Prav tam, fol. 376v.

¹⁰³ Košak, »Zbirka Erazma Friderika grofa Herbersteina«, str. 55 in 66. Erazmovega portreta
po besedah Tine Košak ne moremo povezati z ohranjenim portretom iz zbirke Edvarda
in Karla Strahla v Narodni galeriji. Na tem portretu naj bi bil po poznejšem, na hrbtno
stran platna nalepljenem napisu upodobljen Erazem Friderik v starosti 50 let (prav tam,
str. 67).

Inventar je glede popisa slik še posebej dragocen, ker jih je komisija popisala po prostorih. Od grajskih prostorov se tedaj omenjajo: galerija ali soba s portreti, grofova soba, salon, soba pokojne grofice, grofičina soba, jedilnica, t. i. »zlata« izba (*gulden stuben*), kabinet zraven nje, v nadstropju t. i. *Pößniz stuben* ter večja in manjša kamra zraven nje,¹⁰⁴ pod to izbo dve sobi za goste, pa lekarniška soba (*appotekhen*), t. i. »zelena« soba, t. i. duhovnikova izba (*pfaffen stuben*) in kamra zraven nje, kamra za služabnike (*zümmermenßcher cammer*), kamra za mlad(oletn)e služabnike (*khindermenßcher cammer*), vzgojiteljčina soba (*hoffmaisterin zümmer*), kaplanova izba, oskrbnikova soba, kuharjeva kamra, točajeva kamra, volarjeva soba (*tärzer zümmer*), kamra za lovca, kamra za sodarja, kamra za vrtnarja, lakajeva izba in garderoba. V gradu je bila tudi kapela. Grajski spremljevalni prostori so bili lopa za kočije in sani, sodarska lopa, oskrbniška lopa, dve orožni kamri, klet (pod grofovo sobo), obokan kletni prostor, kjer so hranili jedila (shramba), in klet za spravilo medu (*möth kheller*). K Hrastovcu so sodili pristava pri gradu, manjši dvorec Štralek v Voličini in pristava z dimnico (*Schweizer hoff*). V tej so najverjetneje kadili oziroma dimili sir in morda sadje, glede na hrambo večje količine soli pa so pretežno dimili meso.¹⁰⁵ Vrednost nepremičnin v okviru gospostva Hrastovec ni bila ocenjena, saj je bilo gospostvo ob doseženi polnoletnosti namenjeno univerzalnemu dediču, sinu Karlu Frideriku.

Podatki, ki jih lahko razberemo iz popisov slik v zapuščinskem inventarju Erazma Friderika, in ohranjene slike iz njegove zbirke ga opredeljujejo kot pravega mecena in ljubitelja umetnosti.¹⁰⁶ Njegovo slikarsko zbirko v Gradcu in predvsem na Hrastovcu je mogoče v obdobju med sredino 17. stoletja in začetkom 18. stoletja po besedah Tine Košak označiti za eno največjih na Štajerskem.¹⁰⁷ Erazem Friderik pa ni bil zgolj umetniška duša. Med ohranjenimi listinami v Štajerskem deželnem arhivu so tudi sodni spisi, ki hrastovškega zemljiškega gospoda postavljajo v vlogo nekakšnega razboriteža. Konec julija 1674 se je denimo zaradi prizadete časti javno dvobojeval (*daß öffentliche duell*) z Maksimilijanom baronom Stübichem. »Petelina« sta se hitro ohladila

¹⁰⁴ Pri *Pößniz stuben* je morda šlo za izbo, pod katero je tekla reka Pesnica.

¹⁰⁵ Soli je bilo za slabih 254 gld. Na gradu Hrastovec je bilo na primer spravljene soli za 59 gld 30 kr, v Štraleku pa za 52 gld 30 kr (StLA, LR 397, H. 4, fol. 448v). Leta 1711 se na pristavi »Schweizerhoff« omenja pogin kar 96 glav rogate živine (volov, bikov in krav). To pomeni, da je moral tam stati velik hlev in da so v dimnici pripravljali velike količine sušenega mesa oziroma dimljenega sira.

¹⁰⁶ Košak, »Zbirka Erazma Friderika grofa Herbersteina v gradu Hrastovec in v Gradcu«, str. 76.

¹⁰⁷ Leta 1663 je na Hrastovcu dokazano gostil slikarja Mihaela Bechtla. Še posebej zaneseno naj bi slike naročal in kupoval v začetku šestdesetih let 17. stoletja (Košak, »Zbirka Erazma Friderika grofa Herbersteina v gradu Hrastovec in v Gradcu«, str. 53–91, tukaj str. 68 in 71).

in se 2. avgusta poravnala v graškem lontovžu.¹⁰⁸ Poleti 1690 – torej kmalu za tem, ko je prstan nataknil drugi, več kot 40 let mlajši ženi – naj bi Erazem Friderik tako močno pretepel svojega paža, da je ta kmalu zatem pri usmiljenih bratih v Gradcu umrl.¹⁰⁹

Glede na zabeleženo listino (pod št. 31) je Erazem Friderik 2. februarja 1686 kapeli sv. Janeza od Boga v graški cerkvi usmiljenih bratov namenil 1.000 gld za bolniško posteljo v tamkajšnjem špitalu.¹¹⁰ Povod za legat je bila bržčas smrt njegovega sina Wolfganga Erazma konec leta 1685. Ta in verjetno še katera ustanova ter številna Erazmova umetniška naročila in izvedena obsežna gradbena dela na Hrastovcu so ob številnem potomstvu povzročila velike dolgove, s katerimi so se morali ubadati njegovi potomci. Tukaj je bila še mlada vdova, ki ji je bilo treba zagotoviti vdovščino oziroma vzdrževanje.

Kot skrbnik mladoletnega Karla Friderika, tedaj očitno edinega še živečega sina Erazma Friderika, se omenja sorodnik Maksimilijan Sigmund grof Herberstein iz glavne veje na Pusterwaldu. Ta, od leta 1684 drugi mož Kristine Krescencije grofice Herberstein z bližnjega Vurberka, je bil njegov skrbnik in upravitelj hrastovške zapuščine vsaj do leta 1696.¹¹¹ 15. oktobra 1696 se je z mlado Erazmovo vdovo Marijo Terezijo poročil Ferdinand Hanibal grof Herberstein, brat Maksimilijana Sigmunda.¹¹² S poroko je po bratu bržčas prevzel skrbniško vlogo. Marija Terezija, roj. baronica Lengheimb, se je pozneje poročila še dvakrat. Tretji zakon je 11. maja 1713 sklenila z Gandolfom Viljemom grofom Schrattenbachom, po njegovi smrti († 1729) pa se je 22. avgusta 1730 poročila s Sigmundom Rudolfom grofom Wagenspergom († 1734). Kot vdova je umrla 20. februarja 1750 v Gradcu, stara 76 let.¹¹³

¹⁰⁸ Po poravnavi sta morala do nadaljnjih navodil znova v hišni pripor (StLA, LR 393, H. 1, fol. 51r–51v).

¹⁰⁹ Paž je umrl 2. avgusta 1690 (StLA, LR 397, H. 3, fol. 271r–272v in 274r–280v).

¹¹⁰ Prav tam, fol. 196r. Janez Jurij grof Herberstein (po 1602–1676) iz glavne veje na Herbersteinu je 4. septembra 1669 v cerkvi Marijinega Oznanjenja usmiljenih bratov ustanovil loretsko kapelo, kjer je bil pokopan 5. oktobra 1676 (Graz-Hl. Blut, MMK 1674–1682, str. 109; Košak, »Janez Ernest II. grof Herberstein in naročila opreme za cerkev sv. Lenarta«, str. 112–113; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 508).

¹¹¹ To dokazujejo popisane hrastovške listine v njegovem zapuščinskem inventarju iz leta 1706. Maksimilijan Sigmund je sicer umrl že konec avgusta 1703 (Graz-Hl. Blut, MMK 1692–1705, str. 324; StLA, LR 401, H. 2, fol. 316r–330v in 338r).

¹¹² StLA, Graz-Strassgang, PMK 1670–1717, str. 163.

¹¹³ StLA, LR 403, H. 3, fol. 270r; Graz-Hl. Blut, PMK 1727–1741, str. 182; prav tam, MMK 1723–1742, str. 366 in MMK 1742–1754, str. 552; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518; isti, *Der landständische Adel II*, str. 920–921; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 260 in 272.

Gospodstvo Hrastovec, katerega vrednost je po imenjski knjigi leta 1695 znašala 595 im. funtov 1 β 29 $\frac{1}{2}$ d,¹¹⁴ je bilo torej namenjeno **Karlu Frideriku**. Ta se je rodil poleti 1675 in se je poročil takoj po nastopu poročne (in posestne) polnoletnosti; 13. novembra 1697 se je poročil z Ano Marijo Terezijo grofico Saurau, hčerko Janeza Adama in Marije Izabele, roj. grofice Rindsmaul.¹¹⁵ Med slikami iz hrastovške zbirke sta se do danes v Pokrajinskem muzeju Maribor ohranili upodobitvi psov, za kateri lahko upravičeno sklepamo, da sta bili njegovo naročilo. Na ovratnici psa, upodobljenega na sliki *Jazbečar*, je monogram *C. F.*, ki ga na pendantu *Pes v boju z medvedom* dopolnjuje monogram *V. H.*, kar skupaj pomeni kratico za *Carl Friedrich von Herberstein*, tj. Karel Friderik [grof] Herberstein. Slogovna analiza slik po besedah Tine Košak razkriva, da sta nastali okoli leta 1700 ali pozneje, torej v času njegovega lastništva Hrastovca.¹¹⁶ Aliančni grb rodbin Herberstein in Saurau na dvoriščni strani vhodnega portala gradu Hrastovec verjetno priča o tem, da se je prenova Hrastovca nadaljevala tudi po letu 1697.¹¹⁷

Slika 9: Aliančni grb Herberstein-Saurau na dvoriščni strani vhodnega portala gradu Hrastovec (foto: Matjaž Grahornik, november 2018)

¹¹⁴ Ob Erazmovem prevzemu Hrastovca (leta 1655) je imenje veljalo 524 im. funtov 1 β 13 $\frac{1}{2}$ d, tako da je moral gospodstvo posestno precej povečati.

¹¹⁵ Graz-Hl. Blut, PMK 1675–1700, str. 894; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518.

¹¹⁶ Košak, »Zbirka Erazma Friderika grofa Herbersteina«, str. 78.

¹¹⁷ Glede na Vischerjeve upodobitve, obseg stavbe in slogovne značilnosti je po mnenju dr. Igorja Sapača mogoče, da so v času Karla Friderika podrli zgornji del glavnega grajskega stolpa iz 14. stoletja in za nadstropje nadzidali oba severna oglata vogalna stolpa iz 16. stoletja (prim. sliki 6 in 15). V ta čas bi lahko umestili tudi preureditev notranjščine (štukature na stropih v nekaterih prostorih drugega nadstropja severnega dela gradu, peči).

Vischerjeva *Topographiæ Ducatus Stiriaë*, ki je končno obliko dobila okoli leta 1700, v seznamu lastnikov kot hrastovškega lastnika seveda navaja Karla Friderika. Ta je bil pozneje imenovan za cesarskega komornika, medtem ko je v matičnih knjigah (od) leta 1701 izpričan kot uradnik notranjeavstrijske vlade v Gradcu, od leta 1707 pa kot prisednik štajerskih stanov (*la[ndscha]a[ft] in Steyer beysizer*). V njegovem zakonu z Ano Marijo Terezijo se je do leta 1708 rodilo deset potomcev, šest sinov in štiri hčerke. Po vrsti so si sledili: **Marija Izabela Regina** (* 9. VIII. 1698–17. III. 1699), **Marija Jožefa Johana** (* 15. VI–II. 1699–1758; avguštinka na Dunaju),¹¹⁸ **Janez Adam Karel Jožef** (* 21. IX. 1700–24. XII. 1724), dvojčka **Maksimilijan Anton Kajetan** in **Marija Suzana Karolina** (* ok. 30. XI. 1701, (k) 1. XII. 1701; (Marija) † 1704; (Maksimilijan) † 8. X. 1744; oo Terezija Jožefa pl. Schaumberg),¹¹⁹ **Erazem Friderik (II.) Dizma** (* 3. III. 1703; † v mladosti), **Marija Ana Terezija Doroteja** (* 6. II. 1704, (k) 7. II. 1704–6. X. 1717), **Franc Viljem Leopold Emanuel** (* 26. III. 1705, (k) 27. III. 1705–13. I. 1764),¹²⁰ **Sigmund Ferdinand Baltazar Gregor Erazem** (* 9. V. 1707–1752; 1744 oo Johana Frančiška [Elizabeta] baronica Wunschwitz) in **Jožef Ignac Janez Franc Peter** (* 1. VIII. 1708, (k) 2. VIII. 1708–7. III. 1711).¹²¹ Malo pred rojstvom zadnjega potomca 7. julija 1708 je Karel Friderik v Gradcu prisostvoval uboju Leopolda gospoda Stubenberga. Ta se je s kočijo okoli poldneva peljal od stavbe tajnega sveta proti domu, ko je (kočijaž) blizu stavbe jezuitskega samostana skoraj povozil Antona Adama grofa Sauraua in njegovega botra (*patrino*) Karla Friderika grofa Herbersteina. Anton Adam je bil morda brat, vsekakor pa sorodnik Herbersteinove žene. Ker je gospod Stubenberg ogrozil njegovo življenje, ga je pozval na dvoboj, pri katerem se grof Herberstein omenja kot sekundant. Saurau in Stubenberg sta potegnili meče in se dvakrat udarila brez zmagovalca. Pri tretjem poskusu pa je grof Saurau zadal Stubenbergu grozljiv udarec, pri katerem ga je z mečem porezal

¹¹⁸ Graz-Hl. Blut, RMK 1694–1706, str. 301; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518. Prim. tudi Wißgrill, *Schauplatz*, str. 272.

¹¹⁹ Po Wißgrillu naj bi se rodila 3. novembra, kar se za njun krstni obred, ki je potekal 1. decembra, zdi veliko prezgodaj. Morda je izostala cifra »0«, tako da je pravičen datum 30. november (Wißgrill, *Schauplatz*, str. 272).

¹²⁰ StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/2, str. 43. Postal naj bi kanonik avguštinskega samostana Dorotheum na Dunaju, kjer je tudi umrl. Datum smrti navaja Naschenweng (Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 272).

¹²¹ Graz-Hl. Blut, RMK 1694–1706, str. 245, 361, 430, 498, 550 in 617; RMK 1707–1720, str. 23 in 86; prav tam, MMK 1692–1705, str. 194; MMK 1705–1722, str. 252 in 561; PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja; StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/3, rodbinska tabla 13; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518; Kumar, *Geschichte der Herberstein III*, str. 79–80; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 272.

od desne strani prsnega koša vse do leve strani kolka, tako da je kmalu zatem izdihnil.¹²²

Dolgotni na gospodarstvu Hrastovec so se bržčas začeli kopičiti z Erazmom Friderikom, poglobiti pa so se morali v času skrbništva mladoletnega sina Karla Friderika. Do leta 1713 so se tako povečali, da so povzročili insolventnost tedanjega lastnika Hrastovca. Zemljiški gospod je prezadolženost opravičeval s katastrofo, ki jo je leta 1711 doživela njegova pristava z dimnico (»Schweizerhoff«). Tam je prišlo do pogina 96 glav živine (volov, bikov in krav); preživela naj bi samo ena krava. Dogodek so 4. maja 1713 potrdile številne priče.¹²³ Po odloku deželne gosposke je bila 25. oktobra 1712 ukazana cenitev celotnega premoženja Karla Friderika. Cenitvena komisija je bila naposled imenovana spomladi 1713. Da je šlo Karlu Frideriku finančno že kar pošteno za nohte, priča njegova prošnja, napisana pred aprilom. Glede plačila komisarjev in njihovih poslov za vožnjo do Hrastovca in nazaj je hrastovski gospod želel, da delo opravita čim prej in s čim manjšimi stroški. Na to je komisarja z resolucijo, izdano 1. aprila 1713 v Gradcu, opomnila vladna komisija.¹²⁴ Komisarja sta 6. maja celotno premoženje hrastovskega gospoda ocenila na dobrih 258.436 gld, grad Hrastovec z vso opremo denimo na 45.000 gld. Letni prihodki od dajatev so znašali dobrih 1.782 gld, kar je v kapitalu pomenilo več kot 35.643 gld. Od čiste vrednosti je po odbitku stroškov za komisarja (200 gld) tako ostalo dobrih 222.793 gld.¹²⁵ Karel Friderik se s poročilom komisije ni strinjal in ga je do 12. avgusta dopolnil. Njegove ocenjene vrednosti so, razumljivo, višje. Prepričan je bil, da je grad z vsem, kar mu je pripadalo, vreden veliko več kot ocenjenih 45.000 gld. Komisarja naj bi pozabila zajeti dva kamnoloma – enega je cenil na 1.500 gld, drugega na 3.000 gld – in opekarno (za 3.000 gld). Celotno premoženje je bilo po njegovem mnenju vredno dobrih 349.070 gld. Na drugi strani je pri odtegljajih (*abzugs possten*) izračunal znatno manj, samo za 4.574 gld, tako da je čista vrednost po njegovih izračunih znašala 344.496 gld, tj. preko 120.000 gld več (!). Po ohranjeni specifikaciji je bilo v letih 1711–1713 njegovim upnikom izplačanih več kot 9.917 gld. Nezmožnost odplačevanja dolgov je Karel Friderik vseskozi opravičeval z nesrečnim

¹²² Graz-Hl. Blut, MMK 1705–1722, str. 142–143. Opis dvoboja gre razumeti tako, da je Karel Friderik kot sekundant izbil Stubenbergov meč, nakar mu je lahko grof Saurau neovirano zadal usodni udarec. Pri omenjenih mečih je dejansko šlo za spado, rapirju podoben enoročni lahek meč. Za podatek se zahvaljujem kolegu Tomažu Lazarju iz Narodnega muzeja Slovenije.

¹²³ Šlo je za njegove podložnike oziroma kmete. Ker niso znali brati in pisati, so za zapis imen prosili Gašperja Rojka (*Royckho*), uradnika v Metavi. Njihovo pričevanje je bilo omenjenega dne izdano na Hrastovcu (StLA, LR 403, H. 2, fol. 185r).

¹²⁴ Hrastovski gospod je bil za cenitev gospostva Hrastovec komisarjema dolžan 200 gld (StLA, LR 403, H. 2, fol. 181r–181v).

¹²⁵ Prav tam, fol. 187r–196v.

poginom živine. 25. septembra 1713 se je potegoval za triletni moratorij na poplačilo upnikov, ker mu ta ni bil odobren, se je začel z upniki pravdati na ograjnem sodišču.¹²⁶ Do konca naslednjega leta je naposled bankrotiral oziroma šel v osebni stečaj (*conkursus*). Omenja se nuja po plačevanju preživnine (*alimentation*) zanj in za njegovih tedaj šest mladoletnih otrok. Med predlogi za razrešitev težavnega stanja je bil najrealnejši sekvester (zaplemba in prodaja) gospostva in poplačilo upnikov. S tem so se v Gradcu intenzivno ukvarjali vsaj od 26. januarja 1715.¹²⁷

Vladna in dvornokomorna komisija se je naposled tisto leto odločila Hrastovec prodati. Od poletja 1715 se je kot potencialni kupec gospostva in poplačnik upnikov priglasil štajerski deželni upravnik Janez Ernest grof Herberstein (1671–1726) iz mlajše stranske veje glavne veje na Herbersteinu. Do prodaje je res prišlo. O tem priča izvod kupoprodajne pogodbe med Janezom Ernestom in upniki Karla Friderika grofa Herbersteina, izdane 12. decembra 1715, pa tudi navedba pogodbe v zapuščinskem inventarju Janeza Ernesta v rubriki »listine«.¹²⁸ Ob prodaji prezadolženega gospostva Hrastovec leta 1715 je od hrastovške glavne veje na mlajšo stransko vejo glavne veje na Herbersteinu prešlo tudi odvetništvo župnijske cerkve sv. Lenarta v Lenartu in vikariatne cerkve sv. Ruperta v Spodnji Voličini, v katerih je imela hrastovška glavna veja družinski grobnici.¹²⁹

Da Karel Friderik ob smrti leta 1739 ni bil hrastovski lastnik, dokazuje tudi njegov zapuščinski inventar, v katerem Hrastovec ni naveden. Iz inventarja in njegovih prilog razberemo, da je nekdanji lastnik mogočnega Hrastovca zadnja leta preživel kot nekakšen podnajemnik v dvorcu Lannach zemljiškega gospoda Janeza Jožefa grofa Gallerja. V omenjenem dvorcu je umrl v noči med 18. in 19. oktobrom 1739. 18. oktobra se je še »povsem zdrav« odpravil v posteljo, kjer ga je naslednje jutro lastnik dvorca našel mrtvega. Dan za tem so ga pokopali na pokopališču v Großkirchnu (danes župnija Mooskirchen).¹³⁰ Pokojnikovo zapuščino je hitro popisal kar lastnik Lannacha, in to do 22. oktobra. Med listinami se omenja mesečna pokojnina (penzija), ki jo je izplačeval notranjeavstrijski bankalni urad (*der I. Ö. bancal amt*) in je znašala 250 gld. Celotno premoženje Karla Friderika je bilo ocenjeno na zgolj 901 gld

¹²⁶ StLA, LR 403, H. 3, fol. 255r–266v; prav tam, H. 4, fol. 321r–354v. Seznam upnikov in dolgov iz obdobja 1711–1713 je bil sestavljen z namenom, da bi hrastovski gospod dosegel omenjeni triletni moratorij (prav tam, H. 3, fol. 284r–286v, 291r in 311v).

¹²⁷ StLA, LR 404, H. 1, fol. 4r–4v.

¹²⁸ StLA, FA Herberstein, All., K. 48, H. 451; prav tam, LR 406, H. 1, fol. 7v; prav tam, LR 413, H. 3, fol. 185v–186r.

¹²⁹ Košak, »Janez Ernest II. grof Herberstein in naročila opreme za cerkev sv. Lenarta«, str. 104.

¹³⁰ Mooskirchen, MMK 1731–1774, str. 63; StLA, LR 408, H. 4, fol. 233r.

20 kr. Za pogrebne storitve, 66 svetih maš in plačilo grofovih služabnikov je iz zapuščine šlo dobrih 86 gld, tako da je ostalo okoli 814 gld.¹³¹ Od desetih potomcev iz njegovega zakona z Ano Marijo Terezijo grofico Saurau jih je leta 1714 živelo še šest, kar je že bilo omenjeno.¹³² Do leta 1739 sta od sinov ostala samo Maksimilijan Anton (1701–1744) in Sigmund Ferdinand (1707–1752). Priglasila sta se kot dediča in trdila, da jima pripada materin delež pri gospodstvu Hrastovec. Tega je novi hrastovski lastnik Janez Ernest grof Herberstein do svoje smrti († 1726) izplačal Karlu Frideriku v znesku 1.802 gld 40 kr, kar pa v očetovem inventarju ni bilo zavedeno. 23. maja 1740 je dr. Friderik Baltazar Hösch, skrbnik (kurator) Maksimilijana Antona in Sigmunda Ferdinanda, v Gradcu potrdil prejem zapuščine njenega očeta v znesku dobrih 814 gld. Denar mu je izročil skrbnik pokojnega grofa, dr. Maks pl. Moßhardt, zapriseženi dvorni in ograjni advokat na Štajerskem.¹³³

Maksimilijan Anton Kajetan se je po koncu šolanja posvetil vojski. Poročil se je s Terezijo Jožefo pl. Schaumberg, vendar v zakonu naj ne bi bilo potomcev. Umrl je 8. oktobra 1744 na Dunaju in bil dan pozneje pokopan pri tamkajšnjih frančiškanih. Ob smrti se omenja kot poveljnik pešpolka generala Kollowrata, ki je bil tedaj del vojaškega sestava kraljevine Ogrske (*des löb[lichen] Kollobrati[schen] inf[anterie] r[e]g[li]m[en]t haubtman bey der ungari[schen] cron*).¹³⁴

¹³¹ Največji delež zapuščine je predstavljala gotovina, ki je je bilo za ok. 775 gld. Srebrnina je bila ocenjena na 49 gld, orožje na 24 gld, obleke na 33 gld in platno na okoli 20 gld (StLA, LR 408, H. 4, fol. 228r–231v in 238r–238v).

¹³² Med živimi so bili: Marija Jožefa Johana (1699–1752), Janez Adam Karel Jožef (1700–1724), Maksimilijan Anton Kajetan (1701–1744), Marija Ana Terezija Doroteja (1704–1717), Franc Viljem Leopold Emanuel (1705–1764) in Sigmund Ferdinand Baltazar Gregor Erazem (1707–1752). V naslednjih letih sta umrla še Marija Ana Terezija Doroteja in najstarejši sin Janez Adam. Ta je študiral na dunajski univerzi ter leta 1719 postal doktor prava in magister filozofije. Po koncu študija se je vključil v cesarsko vojsko, kjer se ob smrti 24. decembra 1724 omenja kot kornet oziroma najnižji častnik eskadrona. Umrl je v gostišču »Zum wilden Mann« na Kärntner Straße za žolčno boleznijo (*gallfieber*) in bil pokopan v grobnico katedrale sv. Štefana (Wien-St. Stephan, MMK 1723–1727, str. 120; prav tam, MMK2 1723–1724, str. 269v–270r). Umrl naj bi neporočen, čeravno Naschenweng kot potencialno ženo navaja neko Rozalijo N. Marija Jožefa Johana je šla med avguštinke na Dunaju, kjer je prevzela redovno ime (Marija) Aleksija. Tam naj bi umrla leta 1752, po drugih podatkih pa leta 1758 (PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja; StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/3, rodbinska tabla 13; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518; Kumar, *Geschichte der Herberstein III*, str. 79–80; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 272).

¹³³ StLA, LR 408, H. 4, fol. 240r; prav tam, LR 409, H. 1, fol. 26r.

¹³⁴ Wien-St. Stephan, MMK 1744–1746, str. 72; prav tam, MMK2 1744, str. 193r; StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/3, rodbinska tabla 13; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 518; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 272–273.

Njegov mlajši brat **Sigmund Ferdinand** se je prav tako posvetil vojaški službi. Kaj drugega mu po očetovem osebnem stečaju in izgubi Hrastovca niti ni preostalo. Za razliko od starejšega brata mu je uspelo srce ogreti predstavnici višjega plemstva. 22. oktobra 1744 se je poročil z Johano Frančiško Elizabeto baronico Wunschwitz (1711–1784), hčerko Janeza Gotfrida Danijela in Marije Frančiške, roj. baronice Schuhmann. Iz tega zakona je bil sin **Janez Leopold** (1750–1813). Njegov oče je umrl do 19. junija 1752.¹³⁵ Johana Frančiška je po moževi smrti postala t. i. naravna skrbnica mladoletnega sina (*so-benampte natürliche gerhabin unmündigen sohnß*).¹³⁶ Devet mesecev pozneje, 24. marca 1753, je s Francem Bernardom grofom Saurauom za sina sklenila nekakšno skrbniško pogodbo; omenja se vsota 8.000 gld. Po smrti Franca Bernarda, ki je 5. februarja 1760 v Gradcu umrl brez moških potomcev, je z omenjenim kapitalom upravljal novi skrbnik, Hugo Jožef baron Waldstätten.¹³⁷ Ta je mladeniča po nekaj letih poslal na šolanje v Gradec. S prihodom v štajersko prestolnico je njegov novi skrbnik postal Maksimilijan Jožef grof Wildenstein. Janez Leopold je s šolanjem zaključil do avgusta 1769 in se nato z dovoljenjem matere in skrbnika kot kadet priključil cesarski vojski. V začetku leta 1770 je kot podporočnik našel mesto v polku karabinerjev generala Althanna.¹³⁸ Pet let pozneje se je kot poročnik tega polka potegoval za mesto drugega ritmojstra. Za nakup oprave, potrebne za to častniško funkcijo, mu je skrbnik iz naloženega kapitala izplačal 200 gld. Istega leta, 18. septembra 1775, se je Janez Leopold na podlagi krstnega lista uradno razglasil za polnoletnega. Tedaj je v cesarski vojski služboval kot nadporočnik.¹³⁹ V vojski je pozneje napredoval do podpolkovnika. Njegova mati naj bi umrla 7. junija 1784 na Dunaju. Hrastovška veja Herbersteinov, ki z letom 1715 ni bila več lastnica Hrastovca, je s smrtjo Janeza Leopolda 21. decembra 1813 izumrla.¹⁴⁰

¹³⁵ PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja; StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/3, rodbinska tabla 11; prav tam, Katalog H/2, str. 17, 30, 39, 51, 96 in 109; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 515–516 in 518; Kumar, *Geschichte der Herberstein III*, str. 74–75; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 268.

¹³⁶ StLA, LR 411, H. 1, fol. 1r in 8r.

¹³⁷ Prav tam, fol. 19r–20r. Kapital je bil intabuliran na štajerskem gospodstvu Thann, vzhodno od Judenburga (prav tam, H. 3, fol. 148r–148v).

¹³⁸ StLA, LR 411, H. 3, fol. 164r–167v; prav tam, H. 4, fol. 208r; prav tam, LR 412, H. 1, fol. 2r.

¹³⁹ StLA, LR 413, H. 1, fol. 1r–2r. Njegovo premoženje je tedaj po zadolžnici znašalo 5.000 gld (prav tam, fol. 26r in 29r).

¹⁴⁰ StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/3, rodbinska tabla 13; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 515–516. V mrliški knjigi dunajske stolne župnijske cerkve (Wien-St. Stephan, MMK2 1784) vpisa za vdovo Johano Frančiško nisem našel.

MLAJŠA STRANSKA VEJA GLAVNE VEJE NA HERBERSTEINU (OD LETA 1715 NA HRASTOVCU)

Janez Ernest grof Herberstein se je rodil 5. junija 1671 v Gradcu kot najmlajši sin Janeza Ferdinanda in Marije Rozine Elizabete, roj. baronice Herberstein.¹⁴¹ Njegov oče Janez Ferdinand je bil najmlajši od sedmih sinov znamenitega Janeza Maksimilijana st. (1601–1679), štajerskega deželnega glavarja v obdobju 1648–1660. Po spletu naključij je prav on nadaljeval glavno rodbinsko vejo na Herbersteinu. Njegov sin Janez Ernest se leta 1682 omenja kot principist graškega kolegija.¹⁴² 11. novembra 1704 se je poročil z Marijo Terezijo Karolino Dorotejo grofico Dietrichstein (1678–1737), hčerko Franca Adama in Rozine Terezije, roj. grofice Trauttmansdorff.¹⁴³ Zakon je bil zelo ploden, v njem se je rodilo štirinajst potomcev – po sedem sinov in hčera. Od sinov se omenjajo: **Janez Ernest (II.) Sigfrid Jožef** (* 13. III. 1709–31. V. 1780; 1738 oo Marija Jožefa Krescencija grofica Trauttmansdorff), **Janez Jožef Tomaž Urban** (* 25. V., (k) 26. V. 1713–24. X. 1713), **Janez Jožef Jakob** (* 27. VI. 1715–9. XI. 1760), **Janez Ferdinand Marija Jožef Nikolaj** (* 6. XII. 1717–18. II. 1719),¹⁴⁴ **Janez Karel Jožef** (* 7. VII. 1719–7. X. 1787; ljubljanski škof), **Janez Sigmund Jožef** (* 23. VI. 1720–3. VI. 1722) in **Janez Jožef Franc Adam** ((k) 13. IV. 1723–1782; I. ok. 1745 oo Marija Ana Karolina grofica Kollowrat-Liebsteinsky; II. 1762 oo Terezija Jožefa grofica Žerotín).¹⁴⁵ Hčerke so bile: **Marija Terezija** ((k) 9. I. 1705–?),¹⁴⁶ **Marija Rozina Genovefa** (* 3. I. 1706–1769; 1722 oo Ferdinand Henrik grof Daun), **Marija Jožefa Elizabeta** (* 4. III. 1707–1781; redovnica pri

¹⁴¹ Graz-Hl. Blut, RMK 1666–1672, str. 412; StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/3, rodbinska tabla 3; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 305.

¹⁴² *Die Matrikeln der Universität Graz*, Bd. 3, str. 80.

¹⁴³ Graz-Hl. Blut, PMK 1700–1714, str. 125 in 159; Eggersdorf, RMK 1694–1746, str. 81. Naschenweng omenja poročno pismo z 11. novembra 1704, torej na dan poroke. Po njegovih podatkih se je najstarejša hčerka rodila dan pred krstom, 8. januarja 1705 (Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 509). V tem primeru je morala biti nevesta Marija Terezija Karolina v času poroke visoko noseča, kar je bilo v tistih časih nekaj izjemnega. Po Wißgrilla je poroka potekala leta 1704. Nevesta se je rodila 6. februarja 1678 in je leta 1704 štela »že« 26 let (Wißgrill, *Schauplatz*, str. 305).

¹⁴⁴ Graz-Hl. Blut, RMK 1707–1720, str. 593; prav tam, MMK 1705–1722, str. 632. Po Wurzbachu, Wißgrillu in tudi rodovniku (!) je umrl (še) leta 1745 v cesarski vojaški službi (PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja; Wurzbach, »Herberstein, Johann Ernst«, v: *BLKÖ*, Bd. 8, str. 335; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 306).

¹⁴⁵ Graz-Hl. Blut, RMK 1707–1720, str. 116, 364, 487, 593, 671 in 724; prav tam, RMK 1721–1734, str. 123; MMK 1705–1722, str. 632 in 854; PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja; Schiviz, *Der Adel in Herzogtum Krain*, str. 206; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 509.

¹⁴⁶ Mrliška knjiga župnije Eggersdorf pri Gradcu, kjer bi lahko bil vpis za Marijo Terezijo, je za obdobje 1691–1752 izgubljena.

dominikankah v Marenbergu), **Marija Jožefa Rozalija** (* 9. II. 1708–po 1782; redovnica pri dominikankah v Marenbergu), **Marija Terezija Johana Jožefa** (* 1. IX. 1710–24. II. 1797; 1728 oo Franc Ludvik grof Kuenburg), **Marija Jožefa Frančiška Pavelska Filipina Doroteja** (* 20. VI. 1714–7. VI. 1794; 1738 oo Maksimilijan Sigmund grof Thurn-Valsassina) in **Marija Karolina Jožefa** (* 3. VIII. 1716–21. XII. 1786; redovnica pri dominikankah v Marenbergu).¹⁴⁷

Slika 10: Portret Janeza Ernesta grofa Herbersteina (vir: PMPO, inv. št. G 110 s)

Čprav je Janez Ernest prezadolženo gospostvo Hrastovec kupil konec leta 1715, je bilo imenje v imenjsko knjigo vpisano le malo pred njegovo smrtjo, leta 1724.¹⁴⁸ Polno zaseden je bil še v letu smrti. 7. januarja 1726 je cesarski dvor deželnim stanovom izdal poziv, naj sestavijo poročila o ureditvi petih glavnih

¹⁴⁷ StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/3, rodbinska tabla 5; Eggersdorf, RMK 1694–1746, str. 81; Graz-Hl. Blut, RMK 1694–1706, str. 678; prav tam, RMK 1707–1720, str. 11, 61, 195, 428 in 544; Graz-Hl. Blut, PMK 1727–1741, str. 57 in 635; PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 305–306.

¹⁴⁸ Sikora, *Die steirischen Gülden* IV, str. 225–226.

cest (*Hauptstraßen*) z Dunaja in še zlasti za cesto čez gorski prelaz Semmering na meji med deželama Spodnja Avstrijo in Štajersko. Že 13. septembra 1725 je bil stanovom izdan dvorni dekret, po katerem so morali izdelati zemljevid notranjeavstrijskih poti čez Semmering. Za popravilo poti oziroma cest, zlasti tiste čez Semmering, ki bi jo morali urediti spomladi 1726, je bil kot vrhovni direktor (*Ober-Direktor*) imenovan Janez Ernest grof Herberstein, ki je za pomočnika dobil vrhovnega komisarja grofa Harracha. Ob tem je bilo določeno, da inženir sestavi zemljevid s predvideno ureditvijo ceste, ki so ga morali poslati v potrditev dvoru. V poročilu je bilo treba navesti predvidene stroške cestnih ureditev in njihovega plačnika, pa tudi dotedanja popravila poštnih in deželnih cest (1725) ter načine njihove izvedbe. 14. maja 1726 si je komisija na podlagi izdelane karte poti ogledala kraj in trasiranje poti. Sestavljali so jo grofa Herberstein in Harrach, cesarski inženir in dvorni matematik Jakob Marinoni, Herbersteinov sekretar Kriegl in poštni mojster s Schottwiena. Komisija se je strinjala, da bo treba na Semmeringu pot urediti povsem drugače kot v ravninskih delih. Da bi bila pot tam bolj položna, so bili potrebni vrtanje predora in razstrelitev kamnitih delov trase, izgradnja kamnitega mostu ter preusmeritev nekaterih vodnih virov. Zaradi predvidenih posegov na zasebna zemljišča je bilo treba z določenimi zemljiškimi posestniki skleniti dogovor o odškodnini. Janez Ernest je ob komisijskem ogledu dejal, da bo dal za začetna dela na razpolago delavce s svojega gospostva Klam-Schottwien. Cesta čez Semmering je bila urejena spomladi 1728 v samo 48 dneh. Na ta gradbeni podvig še danes spominja cesarjev spomenik, postavljen na najvišjem mestu ceste. Postaviti so ga dali stanovi Notranje Avstrije, vsebuje pa tudi posvetilo Janezu Ernestu grofu Herbersteinu.¹⁴⁹

Janez Ernest ni dočakal izgradnje ceste; umrl je (do) 4. decembra 1726. Dva dni pozneje je bil pokopan pri graških karmeličanih v grobnico pri t. i. Simonovem dvignjenem oltarju.¹⁵⁰ Očitno so se z novo rodbinsko vejo oziroma novimi lastniki končali pokopi v cerkvi sv. Lenarta. Člane glavne veje so tedaj pokopavali v Gradcu, še posebej v družinsko grobnico pri karmeličanih. Samostanska cerkev karmeličanov je bila članom te veje, ki so imeli hišo na »Carmeliter Pläztl«, najbližja.¹⁵¹ Skrbnica mladoletnih otrok in dedinja, s tem pa tudi formalna lastnica Hrastovca, je z moževo oporoko postala vdova Marija Terezija Karolina. Janez Ernest je v svojem zapuščinskem inventarju označen kot cesarski pravi tajni svetnik, komornik, notranjeavstrijski dvorni

¹⁴⁹ Zacharias, *Joseph Emanuel Fischer von Erlach*, str. 157; Kumar, *Geschichte der Herberstein II*, str. 46–47.

¹⁵⁰ [...] *in die grufft Simon stockh alter* (Graz-Hl. Blut, MMK 1723–1742, str. 242). Po Wißgrillu je umrl šele leta 1746, kar po njem (napačno) povzema tudi Kumar (Kumar, *Geschichte der Herberstein II*, str. 46; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 305).

¹⁵¹ StLA, LT I, Tom 3, fol. 123v.

maršal, štajerski deželni upravnik (*landts verwesser*), deželni upravitelj ter vrhovni direktor in inšpektor za popravilo in vzdrževanje štajerskih cest. Komisarja za pečatenje in popis njegovega premoženja sta bila imenovana že 4. decembra. Janez Jožef grof Wurmbrand in Jurij Sigmund grof Auersperg sta se 26. decembra 1726 najprej odpravila do dvorca Retzhof pri Lipnici, kjer sta pokojnikove premičnine popisala med 27. in 28. decembrom. 29. decembra sta se odpravila do Hrastovca, kjer sta s popisom zaključila do 1. januarja 1727. Dan pozneje sta se odpravila proti Slivnici, kjer sta s popisom zaključila do 3. januarja. Celoten inventar sta komisarja sestavila do 18. januarja 1727. Med popisom listin se pod številko 5 omenja kupna pogodba za gospodstvo Hrastovec, izdana 12. decembra 1715 in kolacionirana (potrjena oziroma uradno zavedena pri oblasti) 4. avgusta 1716 v Gradcu. Priložen ji je bil seznam številnih upnikov Karla Friderika in posledično Janeza Ernesta grofa Herbersteina.¹⁵²

Gospodstvo Hrastovec je po imenjski knjigi dežele Štajerske tedaj obsegalo za 609 im. funtov 7 β 9 ½ d imenja, kar je še nekaj več, kot ga je bilo leta 1695. Imenje se je povečalo predvsem na račun gornine pri Hrastovcu, za katero je Janez Ernest leta 1717 od sorodnice Kristine Krescencije grofice Attems, roj. grofice Herberstein z Vurberka, plačal 30.000 gld.¹⁵³ Gospodstvo je plačevalo za slabih 382 gld kontribucije in še za 7 gld mlinščice (tj. denarja od mlinov). Z vsem pripadajočim, z živino in premičninami, je bilo ocenjeno na enako vsoto kot po kupoprodajni pogodbi z 12. decembra 1715; z upoštevanjem denarja za posevke za leto 1727 je veljalo 199.311 gld. Z vsemi pritiklinami, na primer nekim Leuzendorfferjevim imenjem (za 2.000 gld), gornino (48.000 gld), dvema vinogradoma v Ljutomeru (za 2.500 gld), ribnikom (za 1.000 gld) in kovačijo (za 500 gld), je bilo ocenjeno na 253.311 gld. Z vsemi premičninami (gotovino, srebrnino, platnom, železjem, neobdelanimi živalskimi kožami, orožjem, spravljenim vinom in žitom, skladiščeno hrano, s kočijaškimi konji in v gosposčinskem ribniku gojenimi krapji) je hrastovška vrednost skupaj nanesla 271.371 gld 34 kr 3 d. To je bila dobra polovica vrednosti zapuščine Janeza Ernesta, ki je bila skupaj ocenjena na 458.074 gld 18 kr 3 ½ d. Njegovo premoženje v Gradcu s svobodno hišo na Herrengasse (ocenjeno na 15.000 gld) je namreč veljalo 63.404 gld 18 kr 3 ½ d, pri dvorcu Retzhof 14.131 gld 9 kr 1 d ter v Slivnici 109.167 gld 16 kr. Janez Ernest je lastnik dvorca Slivnica s pridruženim Framom postal leta 1717, dvorca Retzhof pri Lipnici pa leto pozneje.¹⁵⁴

¹⁵² StLA, LR 406, H. 1, fol. 6r–7v, 81r in 86r. Gospodstvo Klamm-Schottwien v zapuščinskem inventarju ni zajeto.

¹⁵³ StLA, LR 406, H. 1, fol. 7r in 10r.

¹⁵⁴ Prav tam, fol. 7r–7v, 55r–56r, 62v in 77r; Košak, »Zbirki Janeza Ernesta I. in Janeza Ernesta II. v Gradcu in gradu Hrastovec«, str. 108.

K inventarju Janeza Ernesta grofa Herbersteina je (kot priloga A) sodila tudi izjava njegovega najstarejšega sina. Janez Ernest ml. je bil rojen in krščen 13. marca 1709 v Gradcu kot Janez Ernest Sigfrid Jožef.¹⁵⁵ Konec leta 1726 še mladoletni Janez Ernest ml. je poleg Sigmunda Friderika grofa Khevenhüllerja (1666–1742) veljal za univerzalnega dediča po Leopoldu grofu Herbersteinu z Viltuša. Ta je do smrti med drugim deloval kot cesarski pravi tajni svetnik, podpredsednik dvornega vojnega sveta na Dunaju, poveljnik cesarjeve telesne straže (*leib guardie Adtschieraj haubtman*) in feldmaršal, bil pa je tudi član prestižnega viteškega reda zlatega runa.¹⁵⁶ Njegova oporoka z 28. novembra 1726 je bila skupaj s kodicilom k njej s 5. maja 1727 sodno oziroma javno obravnavana po njegovi smrti, ki je nastopila 24. decembra 1727. Leopold je oporočno ustanovil fidejkomis, ki ga je po načelu primogeniture podedoval mladoletni Janez Ernest ml.; do njegove polnoletnosti ga je upravljala mati. Po delitvi premoženja naj bi mu pripadel znesek v višini 170.673 gld 15 kr. Dobrodošla finančna injekcija naj bi šla za razdolžitev gospodstva Hrastovec, medtem ko naj bi preostanek kapitala varno naložili. Listina je bila izdana 2. maja 1730 v Gradcu.¹⁵⁷ Leto pozneje je Janez Ernest ml. z dopolnjenimi 22 leti po zakonih dežele Štajerske dosegel posestno polnoletnost, s čimer je lahko uradno prevzel očetovo dediščino. Z novim lastnikom (in poravnavo s 26. junija 1731) je bil 1. avgusta 1731 v deželno desko za gospodstvo Hrastovec vpisan dolg v višini 10.000 gld. Janez Ernest ml. se je tedaj zavezal, da bo špitalu v Lenartu poplačal dolgovani kapital za alimente oziroma preživnino (*schuldige alimentations kapital*).¹⁵⁸ Ob poravnavi je postal lastnik Hrastovca in svobodne hiše (palače) na Herrengasse 3 v Gradcu, medtem ko je njegova mati obdržala združeni gospodstvi Slivnica in Fram ter dvorec Retzhof.¹⁵⁹

Leta 1731 so dolgovi hrastovškimi upnikom znašali 96.859 gld. Zraven so sodili še dolgovi mestni banki na Dunaju (*von den statt banco in Wienn*) v znesku 40.000 gld. 1. oktobra 1731 se glede Hrastovca omenja fidejkomisni kapital v višini 167.087 gld 15 kr in dolgovi v znesku 64.328 gld. Še leto zatem se za gospodstvo Hrastovec omenjajo dolgovi v znesku 57.354 gld 26 kr.¹⁶⁰ Janez Ernest ml. jih je očitno odplačeval s prodajanjem (ne)premičnin (leta

¹⁵⁵ StLA, LR 406, H. 1, fol. 99r–99v; Graz-Hl. Blut, RMK 1707–1720, str. 116; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 306.

¹⁵⁶ StLA, LR 406, H. 1, fol. 103r–103v.

¹⁵⁷ Prav tam, fol. 10r; prav tam, H. 3, fol. 252v; prav tam, LR 415, H. 1, fol. 2r–3r.

¹⁵⁸ StLA, LT II, Tom 7, fol. 711; prav tam, LR 407, H. 1, fol. 1v–10r. Ta denar je verjetno pripadel potomcem nekdanjega prezadolženega hrastovškega lastnika Karla Friderika.

¹⁵⁹ StLA, LR 409, fol. 99r–99v in 262v; Košak, »Zbirki Janeza Ernesta I. in Janeza Ernesta II. v Gradcu in gradu Hrastovec«, str. 109.

¹⁶⁰ StLA, LR 407, fol. 20v–32r, 123v, 89r–99r in 249r–250v.

1739 je na primer prodal hišo oziroma palačo v Gradcu),¹⁶¹ pa tudi z denarjem iz dediščine po zgoraj omenjenem daljnem sorodniku Leopoldu grofu Herbersteinu.¹⁶²

Njegova mati Marija Terezija Karolina grofica Herberstein, roj. grofica Dietrichstein, je umrla (do) 2. septembra 1737, ko sta bila kot inventarna komisarja njene zapuščine imenovana Franc Anton grof Breuner in Jurij Jožef grof Schrattenbach.¹⁶³ Pokopana je bila 3. septembra 1737 pri graških karmeličanih.¹⁶⁴ Med pokojničino zapuščino se med ohranjenimi listinami denimo omenja njena predajna pogodba (*übergabs contract*) možu Janezu Ernestu za združeni gospostvi Slivnica in Fram (»Slivniški grad in Fram«) s 1. januarja 1717, skupaj z dodatkom (*nebst einen additional*) s 17. aprila 1717. Komisarja sta zabeležila tudi darovnico (*donnation instrument*) Janeza Ferdinanda ml. grofa Herbersteina (1663–1721), ki jo je ta 21. aprila 1709 izdal mlajšemu bratu Janezu Ernestu glede užitka kapitala za drugorojenca v višini 25.000 gld. 7. maja 1727 ji je vladni ekspeditor (odpravnik) Adam Lamiger izdal pobotnico za plačane obresti od vladnega poroštva na Hrastovcu v višini 60.000 gld, kar je zneslo celih 6.740 gld 48 kr. Vsota pokojničine celotne zapuščine je znašala 115.424 gld 39 kr 2 d. Od te je bila graška zapuščina ocenjena na 24.575 gld 11 kr 3 d, tista v Retzhofu na 13.029 gld 33 kr in slivniška na 77.819 gld 54 kr 3 d.¹⁶⁵

Marija Terezija Karolina je za univerzalne dediče določila večino svojih živečih potomcev. Za izvrševalca oporoke je imenovala dr. Schrägla, medtem ko je skrbnik mladoletnih otrok postal Janez Ernest ml. grof Herberstein,¹⁶⁶ ki je bil za to vlogo določen z dekretom s 4. septembra 1737. V ohranjenih sodnih spisih se omenja odsotnost tako skrbnika kot polnoletnih Jožefa (tj. Janez Jožef Jakob, * 1715; pozneje podmaršal)¹⁶⁷ in Terezije (tj. Marija Terezija Johana Jožefa, * 1710; od 1728 poročena grofica Kuenburg), pa tudi mladoletnega Karla (Janez Karel Jožef, * 1719; poznejši ljubljanski škof). Ker je lahko skrbnik svojo izjavo odprl samo za preostale tri dediče, dediščine ni bilo mogoče

¹⁶¹ Košak, »Zbirki Janeza Ernesta I. in Janeza Ernesta II. v Gradcu in gradu Hrastovec«, str. 113.

¹⁶² StLA, LR 408, fol. 168r–169v.

¹⁶³ Prav tam, fol. 72r, 83r in 142v. Po Wißgrillu in Kumarju se omenja kot dama reda zvezdnega križa (Wißgrill, *Schauplatz*, str. 305; Kumar, *Geschichte der Herberstein II*, str. 47).

¹⁶⁴ Graz-Hl. Blut, MMK 1723–1742, str. 932.

¹⁶⁵ StLA, LR 408, H. 2, fol. 83r, 87r–88r in 142v.

¹⁶⁶ V viru se kot skrbnik omenja neki Janez Adam grof Herberstein, vendar gre zelo verjetno za napako. V drugih virih je kot skrbnik večkrat izpričan njen najstarejši sin Janez Ernest ml., ki je leta 1743 zaključil s skrbništvom mlajšega brata Janeza Karla Jožefa (StLA, LR 409, H. 1, fol. 64r), leta 1745 pa s skrbništvom najmlajšega brata Janeza Jožefa Franca Adama (prav tam, H. 2, fol. 84r–84v, 88r–89v in 92r).

¹⁶⁷ Wißgrill, *Schauplatz*, str. 306.

razdeliti. Iz spisov je mogoče razbrati, da je bilo nekaj premičnin ocenjenih prenizko (omenja se do trikrat nižja cena), zato bi lahko bili njegovi varovanci oškodovani. Če pa bi prišlo do prodaje (ne)premičnin, bi se to lahko zavleklo za nekaj let. Zato je skrbnik dedičem predlagal varčevanje denarja z nadaljnjim zakupom oziroma oddajanjem graške palače, z odprodajo stanovanjske opreme ali nakupom zanje bolj smotrnega posestva.¹⁶⁸

Prav Janez Ernest ml. je začel s temeljito baročno adaptacijo gradu Hrastovec. France Stele in France Mesesnel v terenskih zapiskih omenjata letnico 1733 na stropnih štukaturah v galeriji hrastovškega gradu, kar bi pomenilo, da je prenovo naročil kmalu po nastopu lastništva. Tedaj so bržčas odstranili veliki stolp, nekdanji leseni mostovž pred grajskim vhodom pa zamenjali z zidanim mostom. Južni trakt je ostal nedotaknjen, temeljito pa so bile prezidane dvoriščne fasade severnega trakta.¹⁶⁹

Slika 11: Aliančni grb Herberstein-Trauttmansdorff na dvoriščni strani vhodnega grajskega krila (foto: Matjaž Grahornik, november 2018)

18. februarja 1738 se je Janez Ernest ml. poročil z Marijo Jožefo Krescencijo grofico Trauttmansdorff (1717–1792), hčerko Ferdinanda Sigmunda in Henriete Marije, roj. grofice Attems.¹⁷⁰ Nevesti je namenil 10.000 gld zaženila in 2.000 gld vdovščine, kar je bilo mogoče prepisati na uživalca njegovega fidejkomisa.¹⁷¹ Leto pozneje je prodal graško hišo oziroma palačo na Herrengasse 3, medtem ko je lastnik Hrastovca ostal do smrti leta 1780.¹⁷² Aliančna grba Herbersteinov in Trauttmansdorffov nad portalom glavnega stopnišča gradu

¹⁶⁸ StLA, LR 408, fol. 78r, 80r in 150r–150v.

¹⁶⁹ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 51.

¹⁷⁰ Graz-Hl. Blut, PMK 1727–1741, str. 657; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 509; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 306.

¹⁷¹ StLA, LR 408, fol. 168r–169v.

¹⁷² Košak, »Zbirki Janeza Ernesta I. in Janeza Ernesta II. v Gradcu in gradu Hrastovec«, str. 109 in 113.

Hrastovec in na dvoriščni strani vhodnega grajskega krila pričata o tem, da se je prenova Hrastovca nadaljevala tudi po letu 1738. Ker v zakonu Janeza Ernesta ml. in Marije Jožefe Krescencije ni bilo otrok, se je lahko hrastovski gospod popolnoma ali pa še toliko bolj posvečal preurejanju svojega gradu in gospostva. Leseno opaženje v severnem delu grajskega kompleksa so najbrž izdelali v 60. letih 18. stoletja in se je ohranilo do začetka 20. stoletja.¹⁷³ Po deželni deski iz zadnje tretjine 18. stoletja je gospostvo Hrastovec z uradi v Sv. Jakobu, Gasteraju (*Gusterey*) in Zgornjem Jakobskem Dolu (*Süßenwasser*) obsegalo že za 641 im. funtov 2 β 28 d imenja. K temu je bilo po gubernijskem odloku z 10. decembra 1784 v zvezi z nakupom določenih viltuških podložnikov leta 1786 v deželno desko pripisanih še za 5 im. funtov 7 β 9 d imenja, tako da ga je bilo skupaj za 647 im. funtov 2 β 7 d.¹⁷⁴

Po vizitacijskem zapisniku iz leta 1760 je patronatska cerkev sv. Ruperta v Voličini imela štiri oltarje, nadstropno zakristijo, zvonik s tremi zvonovi in uro, zamrežena okrogla okna in obzidano pokopališče s križem, od koder je vodil napol porušen vhod v kripto pod osrednjim oltarjem, kjer je stal kamniti oltar. Janez Ernest ml. je kot lastnik odvetniških pravic voličinske cerkve nadziral računovodska dela in skrbel za naročila cerkvene opreme in njenih prezidav. Večina stroškov je bila plačana iz župnijskih prihrankov in tekočih prihodkov. Leta 1762 je cerkvi doniral veliki oltar v prezbiteriju, štiri leta pozneje pa sta z ženo denar namenila še za prižnico. Baročna veliki oltar in prižnica sta delo Jožefa Holzingerja (1735–1797). Njegovo delo je tudi oltar sv. Notburge iz leta 1760 v južni kapeli, ki je s tem najstarejše arhivsko dokumentirano kiparjevo delo. Sergej Vrišer je Holzingerju na podlagi slogovnih primerjav pripisal tudi oltar sv. Antona Padovanskega v severni kapeli iz leta 1765–1766, medtem ko naj bi bila slavoločna Marijin oltar in oltar Bičanega Jezusa delo njegove delavnice.¹⁷⁵ Na zahodu ladje je bil leta 1768 dozidan pevski kor.¹⁷⁶

Sprememba lastništva gradu Hrastovec, ki je po letu 1715 iz rok hrastovške rodbinske veje prešel v posest mlajše stranske veje glavne veje na Herbersteinu, se je odrazila tudi v tamkajšnji slikarski zbirki. O tem pričajo v Pokrajinskem

¹⁷³ Prav tam, str. 116.

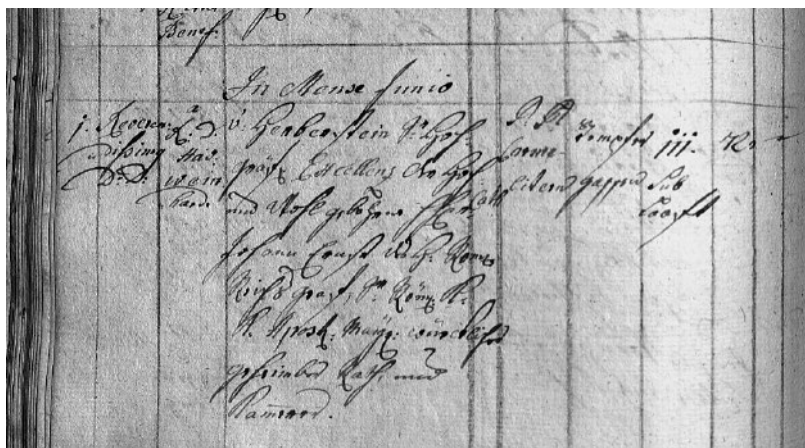
¹⁷⁴ StLA, LT II, Tom 7, fol. 711–712; Sikora, *Die steirischen Gülten* IV, str. 226; Mlinarič, »Gospoščina Viltuš po urbarju iz leta 1588«, str. 235.

¹⁷⁵ Košak, »Janez Ernest II. grof Herberstein in naročila opreme za cerkev sv. Lenarta«, str. 106 in 110; Roškar, »Poslikave in pozlate Holzingerjevih oltarjev in prižnic«, str. 131 in 138. Poslikavo oltarja sv. Notburge je leta 1762 opravil Franc Beinlich (Roškar, »Poslikave in pozlate Holzingerjevih oltarjev in prižnic«, str. 131). Omenjenih pet voličinskih oltarjev iz druge polovice 18. stoletja je leta 1937 oziroma 1939 skupaj z nekim pomočnikom Grzino (Gerzina iz Kozjega?) restavriral Ivan Sojč (Kostanjšek Brglez, »Kipar, pozlatar in restavrator Ivan Sojč«, str. 169 in 177).

¹⁷⁶ Sulič Urek, »Nova dognanja v sakralni arhitekturi«, str. 131.

muzeju Ptuj – Ormož ohranjeni rodbinski portreti. Večina portretirancev iz hrastovške zbirke tako pripada glavni veji na matičnem gradu Herberstein.¹⁷⁷

Leta 1748 so štajerski stanovi Janeza Ernesta ml. imenovali za deželnega poverjenika, v zrelih letih pa je opravljal tudi funkcijo c.-kr. pravega tajnega svetnika.¹⁷⁸ Kot najstarejšemu živečemu članu rodbine sta mu pozneje pripadala častna naziva vrhovnega koroškega dednega komornika in stolnika. Sodeč po nekrologu v mrliški knjigi župnije Sv. Rupert je Janez Ernest ml. umrl po dolgotrajni bolezni 31. maja 1780 ob 4. uri zjutraj. Kot hišni naslov se omenja Stempfergasse 111 v Gradcu. Njegovo truplo je bilo 1. junija ob 16. uri prepeljano h graškim karmeličanom, kjer so 2., 3. in 5. junija ob 10. uri darovali maše zadušnice. Mašo za pokojnika so 5. junija opravili tudi v cerkvi sv. Ruperta v Voličini, in sicer na posebno željo tamkajšnjega župnika Gregorja Forschnerja. Z ustanovnim (štiftnim) pismom iz leta 1779 je hrastovski gospod župniku v Voličini (po viru v Štraleku; *Starlleg*) namreč letno namenil 10 gld, poleg tega mu je trajno odstopil njivo, del gozda in pašnik, vse ležeče pri Štraleku. V zameno je moral župnik pri sv. Rupertu vsako četrtletje prebrati sveto mašo za hrastovška zakonca, skupno štiri na leto. Po pridigi so morali z župljani zapeti molitev Oče naš (*pater et ave*).¹⁷⁹

Slika 12: Mrliški vpis za Janeza Ernesta ml. leta 1780
(vir: Graz-Hl. Blut, MMK 1770–1784, str. 538)

¹⁷⁷ Podrobno o tem Košak, »Zbirki Janeza Ernesta I. in Janeza Ernesta II. v Gradcu in gradu Hrastovec«, str. 110.

¹⁷⁸ StLA, LR 409, H. 3, fol. 128r.

¹⁷⁹ Graz-Hl. Blut, MMK 1770–1784, str. 538; Sv. Rupert, MMK 1771–1795, str. 9; Krajnc, *Župnija Sv. Rupert*, str. 40–42. Donacija hrastovškega gospoda se je očitno izvedla ob tem, ko je voličinska cerkev sv. Ruperta postala župnijska (Sulič Urek, »Nova dognanja v sakralni arhitekturi«, str. 131). Leto pozneje (1780) je župnija Sv. Ruperta začela voditi lastne matične knjige.

Inventar pokojnikovega premoženja je komisija, določena 12. julija 1780, sestavila v osmih dneh, do 20. julija. Po oporoki, izdani 10. novembra 1775 v Gradcu, je bila za univerzalno dedinjo imenovana njegova vdova Marija Jožefa Krescencija.¹⁸⁰ V dediščinsko zadevo pa se je vmešal tedanji ljubljanski škof Karel grof Herberstein (1719–1787; škof od leta 1773), pokojnikov mlajši brat, ki je opozoril na neveljavnost oporoke. Med pokojnikovo zapuščino je sicer res bila njegova oporoka z 10. novembra 1775, ki je bila predana v registraturo. Ljubljanski škof je opozoril, da jo je napisala tuja roka in jo je pokojnik samo podpisal. Ker ni vsebovala (dovolj) prič oziroma ni bila podpisana pred njimi, ni bila veljavna.¹⁸¹ Za zakonitega dediča je seveda želel razglasiti sebe. Vsota celotne aktive je tedaj znašala 244.804 gld 25 kr 3/5 d, pasive pa 186.277 gld 6 kr 3 d.¹⁸² Ljubljanski škof je s pritožbo uspel, tako da so oporoko Janeza Ernesta ml. grofa Herbersteina razglasili za neveljavno. Po nekajletni pravdi je Karel hrastovško gospostvo prevzel leta 1783.¹⁸³ Kot sodno pristojni sekvestor premoženja pokojnega Janeza Ernesta ml. se v tem času omenja Franc Anton grof Stürgkh.¹⁸⁴ Skrbnik pokojnikove dediščine je bil leta 1782 dr. Matija Anton Priebling, kot skrbnik herbersteinskega fidejkomisa pa se navaja dr. Ludvik Person.¹⁸⁵

Janez Karel Jožef, kratko **Karel**, se je rodil leta 1719 v Gradcu. Med letoma 1735 in 1740 je na benediktinski univerzi v Salzburgu študiral filozofijo in pravo, med letoma 1740 in 1743 pa pri dominikancih v Rimu še teologijo.

¹⁸⁰ StLA, LR 413, H. 3, fol. 181r–181v. Za časa lastništva Janeza Ernesta ml. je verjetno nastala znana Prisega iz Hrastovca, ki je nekdaj bila v knjigi *Land-Gerichts Prothocoll Bey der Hochgräfl. Herrschaft Gutenhaag* hrastovškega grajskega arhiva. Fran Kotnik je prisego objavil v slovenskem in nemškem jeziku, zapisal podatke o njeni hrambi in določil približen čas nastanka (Kotnik, »Slovenska prisega iz Hrastovca«, str. 147–148). Marko Jesenšek je pri vzhodnoštajerskih rokopisih po letu 1758 – kamor sodi omenjena prisega – prepoznal večji vpliv vzhodnoštajerskega jezika, kot pa kajkavščine (Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*, str. 42). Več o jeziku Prisega iz Hrastovca je napisala Nina Ditmajer (Ditmajer, *Sprejemanje vzhodnoštajerske knjižnojezikovne norme*, str. 33).

¹⁸¹ V spisovnem gradivu deželne pravde je v razlagi mogoče prebrati, da je za zakonitost listine po civilnem pravu potrebnih sedem prič, po kanonskem pravu pa najmanj dve. V deželnoknežjem statutu to ni bilo posebej opredeljeno (StLA, LR 414, H. 1, fol. 19r). Zdi se, da je dobro izobraženi Karel iskal luknje v zakonu in na koncu uspel.

¹⁸² StLA, LR 413, H. 4, fol. 253v, 264r, 267v in 279r.

¹⁸³ Prav tam, H. 3, fol. 158r–169v in 172r–173v; prav tam, LR 414, H. 2, fol. 124r in 135r–136v; prav tam, LR 415, H. 1, fol. 2r–3r in 99r.

¹⁸⁴ Prav tam, LR 413, H. 3, fol. 172v; prav tam, H. 4, fol. 298r.

¹⁸⁵ Prav tam, LR 415, H. 1, fol. 2r–3r. Pravda se je nekaj časa vlekla (tudi) zaradi nejasnosti, ali je fidejkomis s smrtjo Janeza Ernesta ml. izbrisan ali ne (*erloschen seyn, oder nicht*). Janez Ernest ml. namreč ni imel potomcev. Njegov mlajši brat Karel je menil, da fidejkomis s tem ni (bil) izbrisan. Po dekretu ogradnega sodišča s 13. decembra 1780 je bil fidejkomis »sproščen« (*freygelassen wird*) (prav tam).

Tam je 8. junija 1743 prejel mašniško posvečenje. Takoj zatem, 17. junija, je postal stolni kanonik v Trentu (*Trident*), kjer je od tedaj pretežno živel in delal.

Slika 13: Ljubljanski škof Karel grof Herberstein (vir: wikipedia)

Leta 1769 ga je diplomatska misija v službi tridentskega škofa vodila na Dunaj. V tem času ga je vladarica Marija Terezija predlagala za pomočnika ali koadjutorja težko bolnega ljubljanskega škofa Petazzija, z majem 1770 pa je grof Herberstein tudi dejansko prevzel vodenje ljubljanske škofije. Škof Petazzi je umrl 29. novembra 1772, nakar je bil Karel že 5. decembra uradno imenovan za ljubljanskega škofa. Kmalu zatem je bil imenovan še za cesarskega pravega tajnega svetnika. Zaradi bivanja v Trentu in občasnih obiskov Dunaja je bil Karel grof Herberstein dobro seznanjen z idejami katoliških reform poznega janzenizma. Velja za nekakšno ključno figuro katoliških reform. Kot predsednik knjižno-revizijske komisije za Kranjsko (1779/80) je bil naklonjen boljšemu poučevanju v domačem, slovenskem jeziku. Že leta 1773 je dal iz Trsta poklicati Jurija Japlja in mu poveril prevod velikega katekizma (1779), lekcionarja, pesmarice, molitvenika in naposled celotne Biblije v slovenščino. Leta 1782 je škof Karel izdal pastoralno pismo (*Hirtenbrief*), v katerem je med drugim hvalil cesarjeve reforme, zmanjševal papeževo avtoriteto, nastopil proti redovom in se zavzemal za versko tolerantnost. Pismo je bilo izdano v francoskem, italijanskem ter latinskem prevodu in se je razširilo daleč preko škofijskih meja. Pri prenekaterih duhovnikih in vernikih njegove škofije je povzročilo nemalo začudenja, po drugi strani pa ga je podprl cesar. Cesarjeve

težnje so v Rimu odjeknile tako močno, da se ga je papež Pij VI. (1717–1799; papež od leta 1775) odločil obiskati na Dunaju. Iz Rima se je odpravil 27. februarja 1782 in se na poti do Dunaja 16. marca ustavil v Ljubljani pri škofu Karlu, ki mu je preskrbel prenočišče. Papeževo potovanje na Dunaj se je sicer izkazalo za neuspešno. Nova ureditev škofijskih meja v obdobju 1785–1788 je pretežno slonela na škofovem predlogu poenotenja z deželnimi mejami. Tedaj je ljubljanska škofija dobila celotno Kranjsko, vendar je morala svoje župnije na Štajerskem in Koroškem odstopiti lavantinski oziroma krški škofiji. V času škofovanja Karla grofa Herbersteina je ljubljanska škofija obsegala 222 župnij, od teh je bilo 142 novoustanovljenih. Škof Karel je umrl 7. oktobra 1787 v Ljubljani. Pogrebna svečanost se je odvila tri dni pozneje v ljubljanski stolnici, pokop pa na ljubljanskem pokopališču sv. Krištofa.¹⁸⁶ Z njegovo smrtjo je po moški strani izumrla mlajša stranska veja glavne veje rodbine Herberstein na matičnem gradu.

Od Karlovih sorojencev je starše preživelo deset potomcev, štirje sinovi in šest hčera. Tri hčerke so se poročile, ostale tri pa so poslali v samostan v Marenberg (Radlje). Najstarejša preživela hči **Marija Rozina Genovefa** se je rodila leta 1706. Poročila se je še za časa očetovega življenja; 18. aprila 1722 je omožila Ferdinanda Henrika grofa Dauna. Njena dota je znašala 3.000 gld. Zet je prejem te vsote potrdil 21. aprila 1722, ko je tastu izdal pobotnico.¹⁸⁷ Poročna pogodba je bila izdana dan po poroki, 19. aprila, na Dunaju. V njej je soprog izpričan kot cesarski komornik in član spodnjeavstrijske vlade.¹⁸⁸ Ker je bila grofica Daun s poroko odpravljena, se ob materini smrti leta 1737 ne omenja med njenimi dediči. Kot ovdovela dama reda zvezdnega križa je umrla leta 1769.¹⁸⁹ Mlajša, leta 1710 rojena **Marija Terezija Johana Jožefa**, se je 6. aprila 1728 poročila s Francem Ludvikom grofom Kuenburgom, cesarskim pravim tajnim svetnikom in štajerskim deželnim glavarjem. Marija Terezija se omenja kot dama reda zvezdnega križa. Umrla je 24. februarja 1797 v Gradcu.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Dolinar, »Herberstein, Karl Johann Reichsgraf von«, str. 182–183; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 509; Kumar, *Geschichte der Herberstein II*, str. 48–49; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 306–307; McBrien, *Lives of the Popes*, str. 328; Wurzbach, »Herberstein, Johann Karl Graf«, v: *BLKÖ*, Bd. 8, str. 344–346; Schiviz, *Der Adel in Herzogtum Krain*, str. 206).

¹⁸⁷ StLA, LR 406, H. 1, fol. 14r.

¹⁸⁸ OeStA, HHStA, HrA, OMeA, SR 12-5.

¹⁸⁹ PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 509; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 305. Soprog Ferdinand Henrik grof Daun je umrl tri desetletja pred njo, 21. oktobra 1739 (Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 509).

¹⁹⁰ Njen mož je umrl 4. julija 1762 v Gradcu in bil dva dni pozneje pokopan pri graških karmeličanih (Graz-Hl. Blut, MMK 1754–1770, str. 368; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 509).

Najmlajša od poročenih hčera je bila **Marija Jožefa Frančiška Pavelska Filipina Doroteja**. Rodila se je 20. junija 1714 in bila v Gradcu krščena dva dni pozneje. Omožila se je 12. januarja 1738 z Maksimilijanom Sigmundom grofom Thurn-Valsassino. Kot ovdovela dama reda zvezdnega križa je umrla 7. junija 1794 v Gradcu na Stempfergasse.¹⁹¹ Od preostalih treh hčera je bila najstarejša **Marija Jožefa Elizabeta**, ki se je rodila 4. marca 1707. Maja 1723 je pri 16. letih stopila v samostan dominikank v Marenbergu, kjer je prevzela redovniško ime Ernestina. Umrla je leta 1781. V ta samostan sta bili sprejeti tudi njeni mlajši sestre. Slabo leto mlajša **Marija Jožefa Rozalija** se je rodila 9. februarja 1708 v Gradcu, kjer je bila krščena dva dni pozneje. V marenberški samostan je skupaj s starejšo sestro stopila po 18. maju 1723 in sprejela redovniško ime Karolina. Še leta 1782 se omenja med živimi. Najmlajša **Marija Karolina Jožefa** se je rodila 3. avgusta 1716 in bila krščena dan pozneje. Leta 1732 je postala redovnica z imenom Dominika. Skoraj pol stoletja pozneje, leta 1781, se omenja kot namestnica priorinje (*Subpriorin*). Umrla je 21. decembra 1786 v Gradcu.¹⁹²

Življenjski poti sinov Janeza Ernesta **Janeza Ernesta ml.** (1709–1780) in **Janeza Karla Jožefa** (1719–1787) smo že predstavili. Njun leta 1715 rojeni brat **Janez Jožef Jakob** je bil po zaključku šolanja leta 1738 sprejet v nemški viteški red. Dvajset let pozneje se omenja kot komtur reda v koroških Brežah (Friesach) in Sandhofu (pri Frankfurtu). Bil je tudi cesarski komornik, pri 36. letih polkovnik pešpolka št. 56, od 21. januarja 1758 generalmajor in natanko dve leti pozneje še podmaršal cesarske vojske. 5. novembra 1760 se je na avstrijski strani udeležil bitke proti Prusiji pri Torgauu na Saškem. V eni najbolj krvavih bitk sedemletne oziroma tretje šlezijske vojne je dobil hude poškodbe, zaradi katerih je po nekaj dneh, 9. novembra, umrl.¹⁹³

Najmlajši sin je bil **Janez Jožef** je bil 13. aprila 1723 v Gradcu krščen kot Janez Jožef Franc Adam. Po koncu šolanja se je posvetil vojaški karieri. Sprva je več let služil kot nižji častnik, in sicer kot polkovni poročnik oziroma podpolkovnik. V cesarski vojski je postopoma napredoval v poveljnika pešpolka (Thürheim št. 25) in nato do leta 1771 na položaj generalmajorja. Imenovan

¹⁹¹ Graz-Hl. Blut, PMK 1727–1741, str. 635; prav tam, MMK 1791–1800, str. 50; PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja.

¹⁹² Graz-Dom, MMK 1786–1822, str. 1; StLA, LR 408, H. 1, fol. 86r–86v; NŠAM, Škofijska pisarna, PŠP, Protokol 1722–1724, zapis iz maja 1723; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 509; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 305–306. Za podatke iz protokolov škofijske pisarne za zahvaljujem Lilijani Urlep.

¹⁹³ Graz-Hl. Blut, RMK 1707–1720, str. 487; PMPO, inv. št. G 164 g, rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja; Schmidt-Brentano, *Kaiserliche und k. k. Generale*, str. 42; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 509; Wurzbach, »Herberstein«, v: *BLKÖ*, Bd. 8, str. 324; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 306.

je bil tudi za cesarskega komornika. Okoli leta 1745 se je poročil s češko plemkinjo Marijo Ano Karolino grofico Kollowrat-Liebsteinsky. Potomci iz tega zakona niso znani. Leta 1762 se je poročil s še eno češko plemkinjo Terezijo Jožefo grofico Žerotín (nem. Zierotin), vdovo po cesarskem generalu Gustavu baronu Lützauiu (Lützwow). V tem zakonu sta se rodili dve hčerki, **Johana Jožefa** in **Terezija Jožefa**. Obe sta umrli neporočeni verjetno v mladih letih. Njun oče je umrl leta 1782, vdova Terezija Jožefa pa 29. avgusta 1789 v Dunajskem Novem mestu (Wiener Neustadt). Ker ni zapustila živih potomcev, je v oporoki za dediče določila svoje nečake po sestri Antoniji, poročeni baronici Stillfried.¹⁹⁴

* * *

Šele po smrti ljubljanskega škofa Karla († 1787) je bila kot lastnica Hrastovca v deželno desko vpisana njegova svakinja Marija Jožefa Krescencija grofica Herberstein, roj. grofica Trauttmansdorff. Po poročni pogodbi ji je pripadala vdovščina 2.000 gld letno, ki ji je bila izplačana vsako četrletje.¹⁹⁵ Vdova po Janezu Ernestu ml., ki se omenja tudi kot dama reda zvezdnega križa, naj bi dala leta 1789 obnoviti črni križ pri Lormanju. Znamenje nesrečne ljubezni z Agato iz Štraleka naj bi dal leta 1605 postaviti njen nesojeni mož, hrastovski gospod Janez Friderik (1554–1615), šestdeset let pozneje pa ga je obnovil njegov vnuk Erazem Friderik.¹⁹⁶ Marija Jožefa Krescencija je umrla tri leta pozneje, 26. julija 1792, v Gradcu na Färbergasse 96. Za razliko od moža je bila pokopana v graški stolnici in ne v družinski grobnici Herbersteinov pri karmeličanih.¹⁹⁷

Grofica je po oporoki z 10. junija 1790 in kodicilu z 20. julija 1791 hišnemu hlapcu in kuhinjski dekli letno volila 30 gld, Tereziji Schaumberger in Jožefi Sigl letno 200 gld, Tereziji Avguštin (*Augustin*) letno 100 gld, Julijani Pauer in Konstanci Vökl pa letno po 50 gld. Vsote so bile v deželno desko pripisane kot bremena gospodstva Hrastovec.¹⁹⁸ Omenjena Julijana Pauer je bila morda v sorodu s poznejšimi lastniki Hrastovca.

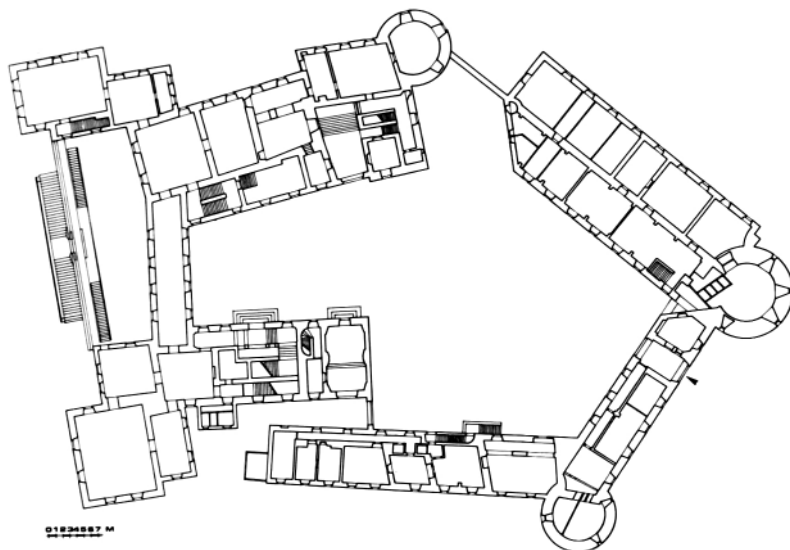
¹⁹⁴ StLA, Katalog Herberstein, Katalog H/3, rodbinska tabla 5; prav tam, Katalog H/2, str. 1; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 509; Wurzbach, »Herberstein, Johann Adam«, v: *BLKÖ*, Bd. 8, str. 335; Kumar, *Geschichte der Herberstein II*, str. 49; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 306–307. Stillfriedi sodijo, podobno kot Žerotíni, med prastaro češko plemstvo. Pozneje so se razvejali na številne linije in veje. Baronat so dosegli leta 1662 (Wurzbach, »Stillfried«, v: *BLKÖ*, Bd. 39, str. 50).

¹⁹⁵ StLA, LR 413, H. 3, fol. 172r–172v.

¹⁹⁶ Ilaunig, *Črni križ pri Hrastovcu*, str. 4 (uvodnik).

¹⁹⁷ Graz-Dom, MMK 1786–1822, str. 53; Wißgrill, *Schauplatz*, str. 306.

¹⁹⁸ StLA, LT II, Tom 7, fol. 712.

Slika 14: Tloris hrastovškega gradu (vir: Stopar, *Grajske stavbe*, str. 45)

Gospodstvo Hrastovec je po določilih herbersteinskih dednih pogodb pripadlo **Janezu Antonu** (1742–1805), mlajšemu sinu Janeza Gundakerja (I.) iz starejše stranske veje glavne veje na matičnem Herbersteinu. Janez Anton je po letu 1769 deloval kot cesarski komornik in nekaj let kot uradnik stanovske komisije (*ständ[ischer] ausschusrath*) dežele Štajerske. Z letom 1777 je postal naslednik alodialnih posestev starejše linije.¹⁹⁹ Leta 1789 je bil s starejšim bratom Janezom Gundakerjem ml. dedič alodialnih posestev po pokojnem Leopoldu grofu Herbersteinu, zadnjem (moškem) predstavniku pusterwaldske glavne veje. Po smrti Marije Jožefe Krescencije grofice Herberstein, roj. grofice Trauttmandorff, je podedoval še gospodstvo Hrastovec. V deželni deski je kot hrastovski gospod zaveden z letom 1793. 28. januarja 1802 je kot prodajalec Hrastovca podpisal kupoprodajno pogodbo s kupcema Jožefom in Janezom Pauerjem.²⁰⁰ Glede prodajne vsote se omenjata okrogli in zelo različni številki – 200.000 gld in 450.000 gld. K prodaji Hrastovca ga je morda prisilila bolezen. Neporočeni Janez Anton je umrl samo tri leta pozneje, 27. marca 1805, v starosti 62 let. Kot vzrok smrti je v mrliški matici zabeležen nekakšen pljučni tvor (*Lungengeschwür*), hišni naslov je bil Stempfergasse 111 v Gradcu. Glede na določila herbersteinskih dednih pogodb je večino njegovega premoženja

¹⁹⁹ StLA, LR 413, H. 2, fol. 118r.

²⁰⁰ StLA, LT II, Tom 7, fol. 712.

– brez prodanega Hrastovca – podedoval njegov še živeči starejši brat Janez Gundaker ml. (1738–1810).²⁰¹

Slika 15: Grad Hrastovec danes (foto: Matjaž Grahornik, november 2021)

VIRI

Arhivski viri

Arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS), Območna enota (OE) Maribor:

- Neva SULIČ UREK, Poročilo o posegih v notranjščini cerkve sv. Ruperta, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine (ZVKND) Maribor, Letno poročilo 2002, str. 130–133 (tipkopis).
- Neva SULIČ UREK, Obnova notranjščine cerkve sv. Ruperta v Spodnji Voličini, ZVKND Maribor, Letno poročilo 2001 (tipkopis).
- Neva SULIČ UREK, Konservatorski program obnove notranjščine cerkve sv. Ruperta v Spodnji Voličini, ZVKDS, OE Maribor, 2001 (tipkopis).
- Ivan TUŠEK, Voličina. Cerkev in župnišče sv. Ruperta. Arheološko poročilo o delu in strokovnih izsledkih, ZVNKD Maribor, Ptuj 2001 (tipkopis).

Nadžkofijski arhiv Maribor (NŠAM):

- Popis cerkva, DXVII, Lenart v Slovenskih goricah; Sv. Rupert v Slovenskih goricah, *Zgodovina župnije Sv. Ruperta v Slovenskih goricah*, 1956.
- Škofijska pisarna, Protokoli škofijske pisarne (PŠP), Protokol 1722–1724.

²⁰¹ Graz-Hl. Blut, MMK 1796–1807, str. 285; Naschenweng, *Der landständische Adel I*, str. 509; Kumar, *Geschichte der Herberstein II*, str. 41–42.

- Österreichisches Staatsarchiv (OeStA), Dunaj, Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA):
- Adelsarchiv (Adel), Hofadelsakten (HAA), Allgemeine Reihe (AR), Karton 359 Herberstein–Herberstorff: Herberstein, Janez Albert [...] Wien, 23. VII. 1659, fol. 1–21.
- OeStA, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA):
- Herrschaftsarchive (HrA), Obersthofmeisteramt (OMeA), Sonderreihe (SR), K. 12.
 - Hofarchive (HA), Obersthofmarschallamt (OMaA), K. 629.
- Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož (PMPO):
- Inventarna številka (inv. št.) G 110 s, neznani avtor: portret Janeza Ernesta grofa Herbersteina.
 - inv. št. G 164 g, Jacob Bruynel, Josef Bartholomey Breni in drugi: rodovnik rodbine Herberstein, 12 bakrorezov (rodovnik Herbersteinov do začetka 20. stoletja).
 - inv. št. G 2159 pl – inv. št. G 2162 pl: štiri nagrobne ploščice (epitafi) Herbersteinov iz kriptne cerkve sv. Lenarta v Lenartu.
- Steiermärkisches Landesarchiv (StLA), Gradec:
- Familienarchiv (FA) Herberstein, Allgemeines (All.), Karton (K.) 15, Heft (H.) 16/1 in K. 48, H. 451; Einzelne Personen (EP), K. 43, H. 427.
 - Landschaftliches Archiv (LA), Gruppe XIII, Landrecht (LR), Herberstein, K. 376 do 416; LR, Testamenten 1688–1696, K. 1014; Gruppe XIV, Militaria, Musterregister, K. 14, Musterregister Viertel zwischen Mur und Drau 1581, Nr. 8 (Gutenhag) in Nr. 67 (Gutenhag).
 - Landtafel (LT), Hauptbuch I, Tom 3; Hauptbuch II, Tom 7 (gospostvo Hrastovec).

Zasebni arhiv

Hanns Christoph Herberstein, Lannach, Avstrija.

Objavljeni viri

Die Matrikeln der Universität Graz, Band 3: 1663–1710, ur. Johann Andritsch, Akademische Druck- und Verlagsanstalt, Graz 1987.

Karl Friedrich von FRANK, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823*, 2. Band (F–J), samozaložba, Schloss Senftenegg 1970.

Matjaž GRAHORNİK, *Gradivo za zgodovino Maribora (GZM)*, zvezek XLIV, *Zapuščinski inventar po Janezu Jakobu grofu Khislu iz leta 1690*, Pokrajinski arhiv, Maribor 2019.

Katalog Herberstein. Katalog H/2 – Taufnamen derer von Herberstein Register (Register krstnih imen). Verfasst von Herbert Graf Herberstein d[en] Ä[lteren]. Katalog H/3 – Stammtafeln der einzelnen Linien des Stammbaumes der Familie Herberstein (Rodbinske table). Bearbeitet von Herbert Graf Herberstein, 1933. Kataloga sta (s tremi drugimi) kot pomagala spravljena v posvetovalnici Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu (StLA, Beratung).

Theodor Georg von KARAĀAN (izd.), *Johannes Tichtel's Tagebuch. 1477–1495; Sigmvnds Freiherrn von Herberstein Selbst-Biographie. 1486–1553; Johannes Caspian's Tagebuch. 1502–1527; Georg Kirchmair's Denkwürdigkeiten. 1519–1553*, Fontes rerum Austriacarum

1/I, Kaiserl. Königl. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1855 [avtobiografija Sigmunda Herbersteina na str. 67–396].

Jože MLINARIČ, *GZM*, zvezek XXVI, *Poročna knjiga 1646–1699*, Maribor 2001; *GZM*, zvezek XXXIV, *Evangeličanska postojanka pri gradu Betnava pri Mariboru I*, 1588–1600, Maribor 2009.

Ludwig SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN, *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*, Lydia Schiviz von Schivizhoffen, Graz 1909.

Ludwig SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN, *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*, samozaložba, Görz 1905.

Adalbert SIKORA, *Die steirischen Gülden. Nach den landschaftlichen Steuerbüchern von 1516 bis 1785* [tipkopolis v šestih knjigah], IV. Teil: Viertel zwischen Mur und Drau (Kreis Marburg), s. l., 1958.

Joseph von ZAHN, »Das Familienbuch Sigmunds von Herberstein. Nach dem Originale herausgegeben«, *Archiv für österreichische Geschichte* 39, 1868, str. 293–416.

Viri na spletu

Matične knjige različnih (mestnih) župnij Avstrije in Slovenije. Izpostaviti velja župnijo Graz-Hl. Blut. Krstne oziroma rojstne matične knjige (RMK); poročne matične knjige (PMK); mrliške ali pogrebne matične knjige (MMK); mrliške knjige stolne župnijske cerkve Wien-St. Stephan (MMK2).²⁰² Dostopno na: <http://data.matricula-online.eu/en/bestande/>.

LITERATURA

Gabriel BUCELIN, *Germaniæ topo-chrono-stemmatographia, sacræ et profanæ*, Pars Tertia, Christian Balthasar Kühnen, Francofurti ad Mænum 1672.

Nina DITMAJER, *Sprejemanje vzhodnoštajerske knjižnojezikovne norme v rokopisnih pridigah Jožefa Muršca*, doktorska disertacija, Maribor 2019.

France M. DOLINAR, »Herberstein, Karl Johann Reichsgraf von«, v: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches, 1648 bis 1803. Ein biographisches Lexikon*, ur. Erwin Gatz, Berlin 1990, str. 182–183.

Johann Zeno (Graf) von GOËSS, »Kazianer von Katzenstein«, v: *Monatsblatt der K. K. Heraldisch-Genalogischen Gesellschaft »Adler«*, XI. Band, odg. ur. Anton Pantz, Wien 1931–1934, str. 302–312.

Matjaž GRAHORNIK, *Genealogija rodbine Herberstein s posebnim poudarkom na spodnještajerskih vejah*, doktorska disertacija, Maribor 2021.

²⁰² Dunajska župnija sv. Štefana je začela voditi matične knjige že leta 1523. Poleg običajnih matičnih knjig, tj. rojstnih ali krstnih, poročnih in mrliških, je od leta 1663 vodila še posebne »Bahrleibbücher«, tj. mrliške oziroma pogrebne protokole (knjige), kjer so bili vpisani pogrebni stroški. Te knjige so vodili do leta 1928.

Matjaž GRAHORNIK, »Herbersteini na Hrastovcu: 43. predavanje – 20. 11. 2018«, *Bilten* (Slovenskega društva za preučevanje 18. stoletja), št. 10, 2018, str. 22–26.

Matjaž GRAHORNIK, »The territory on the right bank of the Drava between Maribor and Ptuj in miscellaneous sources from the 17th and 18th century«, *Ekonomska i eko-historija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 13, 1, Zagreb 2017, str. 25–35.

Maximilian GROTHAUS, »Zbirka turquerij v ptujskem muzeju, njene grafične predloge in kulturnozgodovinski pomen«, v: *Srečanje z Jutrovim na ptujskem gradu*, razstavni katalog, ur. Marjeta Ciglencečki et al., Ptuj 1992, str. 69–78.

Marija HERNJA MASTEN, »Kungota in Ravno polje«, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 75, 2004, 1, str. 41–60.

Ožbalt ILAUNIG, *Črni križ pri Hrastovcu: zgodovinska povest*, Društvo za razvoj podeželja LAS Ovtar Slovenskih goric, Lenart 2013.

Ivan JAKIČ, *Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine*, DZS, Ljubljana 1997.

Marko JESENŠEK, *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Maribor 2015.

Rochus KOHLBACH, *Steirische Baumeister: tausendundein Werkmann*, Grazer Domverlag, Graz 1961.

Jože KOROPEC, »Ob urbarju gosposčine Slivnice pri Mariboru iz leta 1608«, *Zgodovinski časopis* 19/20, Zwitterjev zbornik, Ljubljana 1965/1966, str. 235–241.

Simona KOSTANJŠEK BRGLEZ, »Kipar, pozlatar in restavrator Ivan Sojč – življenje in delo od začetka samostojnega delovanja«, *Acta historiae artis Slovenica* 25, 2020, 1, str. 149–180.

Tina KOŠAK, »Janez Ernest II. grof Herberstein in naročila opreme za župnijsko cerkev sv. Lenarta v Slovenskih goricah«, *Acta historiae artis Slovenica* 25, 2020, 1, str. 103–124.

Tina KOŠAK, »Slikarske zbirke grofov Herberstein: zbirki Janeza Ernesta I. in Janeza Ernesta II. v Gradcu in gradu Hrastovec«, *Acta historiae artis Slovenica* 20, 2015, 1, str. 97–137.

Tina KOŠAK, »Slikarske zbirke grofov Herberstein: zbirka Erazma Friderika grofa Herbersteina v gradu Hrastovec in v Gradcu«, *Acta historiae artis Slovenica* 19, 2014, 1, str. 53–91.

Fran KOTNIK, »Slovenska prisega iz Hrastovca«, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 23, 1928, str. 147–148.

Marija KRAJNC, *Župnija Sv. Rupert v Slovenskih goricah skozi stoletja*, Župnija Sv. Rupert v Slovenskih goricah, Voličina 2007.

Joseph August KUMAR, *Geschichte der Burg und Familie Herberstein*. Band II in III, Carl Gerold, Wien 1817.

Alois LANG, *Die Salzburger Lehen in Steiermark bis 1520*, II. Theil, Historisches Landeskommision für Steiermark, Graz 1939.

Johann LOSERTH, *Geschichte des altsteierischen Herren- und Grafenhauses Stubenberg*, Verlag von Ulr. Moser's Buchhandlung, Graz in Leipzig 1911.

Ingrid MATSCHINEGG, *Österreicher als Universitätsbesucher in Italien (1500–1630). Regionale und soziale Herkunft – Karrieren – Prosopographie*, Dissertation (doktorska disertacija), Graz 1999.

Richard P. McBRIEN, *Lives of the Popes. The Pontiffs from St. Peter to John Paul II.*, Harper, San Francisco 1997.

Jože MLINARIČ, »Gospoščina Viltuš pri Mariboru po urbarju iz leta 1588«, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 43, 1972, 2, str. 220–253.

Barbara MUROVEC, »Antonio Maderni (1660–1702). Je bil pozabljeni Weissenkircherjev zet iz Capolaga prvi Attemssov freskant?«, v: *Slovenska umetnost in njen evropski kontekst: izbrane razprave 1* [e-*vir*], ur. Barbara Murovec, Ljubljana 2007, str. 114–122.

Hannes P[eter] NASCHENWENG, *Der landständische Adel im Herzogtum Steiermark. Ein genealogisches Kompendium*. Band I: Abele bis Juritsch; Band II: Lachawitz bis Zwickl, Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs 43/1 in 43/2, Steiermärkisches Landesarchiv, Graz 2020.

Žiga OMAN, *Maščevanje kot pravni običaj sistema reševanja sporov na Slovenskem v zgodnjem novem veku*, doktorska disertacija, Maribor 2018.

Žiga OMAN, »Cerkveno in šolsko središče dravskopoljskega okraja augsburške veroizpovedi na Betnavi«, v: *Dvorec Betnava*, ur. Franci Lazarini in Miha Preinfalk, Ljubljana 2018, str. 73–110.

Žiga OMAN, *Evangeličanski Maribor. Mesto in njegova bližnja okolica v času reformacije in protireformacije v 16. in na začetku 17. stoletja, s poudarkom na času vrhunca in zatrtja tukajšnje evangeličanske skupnosti med letoma 1587 in 1602*, magistrsko delo, Maribor 2010.

Hans PIRCHEGGER, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*, Verlag R. Oldenburg, München 1962.

Sašo RADOVANOVIČ, »Karta sporne posesti ob Dravi med gospoščino Ravno polje in Vurberk iz leta 1690«, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 75, 2004, 1, str. 61–67.

Sašo RADOVANOVIČ in Polona VIDMAR, *Starše, 31. maj 1677*, Kapital, Maribor 2002.

Emil von RAJAKOVICS, »Gab es eine Friedauer Linie der Herbersteiner?«, *Adler – Zeitschrift für Genealogie und Heraldik* 5 (XIX), 1960, 9, str. 121–126.

Boštjan ROŠKAR, »Poslikave in pozlate Holzingerjevih oltarjev in prižnic«, *Acta historiae artis Slovenica* 25, 2020, 1, str. 125–147.

Igor SAPAČ, »Arhitekturnozgodovinski oris dvorca Betnava«, v: *Dvorec Betnava*, ur. Franci Lazarini in Miha Preinfalk, Ljubljana 2018, str. 187–286.

Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Kaiserliche und k. k. Generale (1618–1815)* [Österreichisches Staatsarchiv, Wien 2006 (seznam)].

Slovenski zgodovinski atlas, ur. Drago Bajt in Marko Vidic, Nova revija, Ljubljana 2011.

Ivan STOPAR, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Knjiga 2. Med Prekmurjem in porečjem Dravinje: občine Gornja Radgona, Lenart, Lendava, Ljutomer, Murska Sobota, Ormož, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice*, Park, Znanstveni tisk in Filozofska fakulteta, Ljubljana 1991.

Neva SULIČ UREK, »Nova dognanja in odkritja v sakralni arhitekturi Slovenskih goric«, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 76, 2005, 1, str. 125–154.

Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen, ur. Josef Andreas Janisch, Band II, Graz 1885.

Maja TOŠ, »Kako so vurburški Stubenbergi zaznamovali svoj življenjski prostor«, *Kronika* 64, 2016, 2, str. 147–164.

Polona VIDMAR, »Protestantski nagrobniki z betnavskega pokopališča«, v: *Dvorec Beचना*, ur. Franci Lazarini in Miha Preinfalk, Ljubljana 2018, str. 322–356.

Polona VIDMAR, »Pogum, moč, lepota in razkošje: Vurburška galerija slik 17. stoletja«, v: *Podoba Turkov v Evropi 17. stoletja*, razstavní katalog, ur. Christoph K. Neumann et al., Istanbul 2005, str. 78–112.

Marija WAKOUNIG, »"... hab ich teutsch und windisch gelernnet ..."«. O poreklu in kulturnih koreninah Žige Herbersteina«, *Zgodovinski časopis* 59, 2005, 1–2, str. 45–55.

Franz Karl WIßGRILL, *Schauplatz des Landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten*, Band 4, Johann Karl Schuender, Wien 1800.

Johann Baptist WITTING, »Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels«, v: *Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft »Adler«*, Band 4, Wien 1894, str. 89–146.

Constant von WURZBACH, »Herberstein«, v: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich (BLKÖ)*, Bd. 8: Hartmann–Heyser, Wien 1862, str. 324–348; »Stillfried«, v: *BLKÖ*, Bd. 39: Stifft–Streel, Wien 1879, str. 48–53.

Thomas ZACHARIAS, *Joseph Emanuel Fischer von Erlach*, Herold, Wien in München 1960.

Dejan ZADRAVEC, »Rodbina Herberstein in njen najznamenitejši član Žiga baron Herberstein«, v: *Gratae posteritati: študijska izdaja*, ur. Mira Petrovič in Matjaž Neudauer, Ptuj in Maribor 2014, str. 206–231.

Dejan ZADRAVEC, »Odzivi. Jože Maček: Podčetrtek skozi stoletja. Maribor: Založba Pivec, 2008, 262 strani«, *Kronika* 57, 2009, 1, str. 123–132.

Andreas ZAJIC, »Grabdenkmäler des späten Mittelalters und der Frühen Neuzeit als Quelle adeliger Erinnerung und Medium adeliger Repräsentation«, v: *Sborník prací Filozofické Fakulty Brnenské Univerzity / Studia minora Facultatis Philosophicæ Universitatis Brunensis*, Rada historická / Series Historica 49, Brno 2002, str. 155–206.

THE HERBERSTEINS IN CASTLE HRASTOVEC

Summary

The Herbersteins are one of the most famous Styrian noble families. They are part of the old nobility, as references to the family can be found in written sources since the end of the 13th century. When discussing the Herbersteins, we must keep in mind that their family tree was and is widely branched. Individual family (main and side) branches lived in practically all the lands of the former Habsburg Monarchy, and also in the wider Central Europe. Because of the family branching and the extensiveness and dispersion of archival material, the Herbersteins have so far been mostly the subject of partial genealogical research, which is partly deficient or inaccurate. The present article on the Herbersteins in Castle Hrastovec is the result of the latest genealogical research as part of the author's doctoral studies. The estate with the Castle Hrastovec near Lenart was owned by Herbersteins during two periods: the first and longer period lasted from 1482 to 1802, and the second from 1909 to 1945.

The article presents the first period in detail. Gunter (1594–1655), the youngest son from the first marriage of Janez Friderik of Hrastovec (1554–1615), famous from the legend of his unhappy love affair with Agata from Štralek, inherited Castle Hrastovec from his father. Under Gunter and his son Erazem Friderik (1631–1691), Castle Herberstein underwent extensive alterations and additions. Although the main Hrastovec branch of the Herbersteins ended in 1813, Karel Friderik (1675–1739), the youngest son of Erazem Friderik, was forced to give up the estate in 1715 because of enormous debts, i.e. bankruptcy. Nevertheless, the estate remained the property of the Herbersteins, as it was bought by a very distant relative, Count Janez Ernest (1671–1726) of a younger side branch of the main family branch in Castle Herberstein. After the death of his son Janez Ernest jr. (1709–1780) and daughter-in-law Marija Jožefa Krescencija Countess Herberstein, b. Countess Trauttmansdorff (1717–1792), who died without descendants, estate with Castle Hrastovec was inherited by Count Janez Anton (1742–1805) from the older side branch of the main Herberstein branch, according to the provisions of the Herberstein succession agreements. In 1802, he sold Hrastovec to Jožef and Janez Pauer.

DIE HERBERSTEINS AUF SCHLOSS HRASTOVEC/GUTENHAG

Zusammenfassung

Die Familie Herberstein ist eines der bekanntesten steirischen Adelsgeschlechter. Sie gehört dem alten Adel an, wie es in Quellen seit Ende des 13. Jahrhunderts belegt ist. Wenn wir über sie sprechen, müssen wir uns vor Augen halten, dass ihr Stammbaum weit verzweigt war und ist. In vielen Ländern der ehemaligen Habsburgermonarchie und auch im weiter gefassten Mitteleuropa, lebten einzelne Haupt- und Nebenzweige der Familie. Aufgrund der Diversifizierung der Familie sowie der Weitläufigkeit und Streuung des Archivmaterials, waren die bisherigen genealogischen Forschungen zur Familie Herberstein teilweise mangelhaft oder ungenau. Der vorliegende Artikel über die Familie Herberstein auf Hrastovec ist das Ergebnis neuester genealogischer Forschungen im Rahmen der Doktorarbeit des Autors. Die Herrschaft mit dem Schloss Hrastovec bei Lenart war in zwei Perioden im Besitz der Familie Herberstein: in der ersten, längeren Periode zwischen 1482 und 1802 und in der zweiten zwischen 1909 und 1945.

Der Artikel macht uns näher mit der ersten Periode vertraut. Die Herrschaft Hrastovec erbte Gunter (1594–1655), der jüngste Sohn aus der ersten Ehe von Janez Friderik (Johann

Friedrich, 1554–1615), der aus der Legende von seiner unglücklichen Liebesbeziehung mit Agata (Agatha) aus Štralek (Stralleg) bekannt ist. Schloss Hrastovec erfuhr unter Gunter und seinem Sohn Erazem Friderik (Erasmus Friedrich, 1631–1691) umfangreiche Umbauten und Erweiterungen. Obwohl der Zweig Hrastovec der Familie Herberstein erst 1813 ausstarb, musste Karel Friderik (Karl Friedrich, 1675–1739), der jüngste Sohn von Erazem Friderik, aufgrund hoher Schulden oder Konkurs, die Besitzungen 1715 zwangsläufig veräußern. Die Herrschaft blieb dann weiter im Besitz der Familie Herberstein, da sie von seinem weit entfernten Verwandten, dem Grafen Janez Ernest (Johann Ernst, 1671–1726), aus einem jüngeren Nebenzweig der Steirischen Hauptlinie, gekauft wurde. Nach dem Tod seines Sohnes Janez Ernest (Johann Ernst dem Jüngeren, 1709–1780) bzw. seiner Schwiegertochter Marija Jožefa Krescencija (Maria Josepha Crescentia) Gräfin Herberstein, geb. Gräfin Trauttmansdorff (1717–1792), welche keine Nachkommen hatten, wurde Hrastovec – nach den Bestimmungen der Herbersteiner Erbverträge – an den Grafen Janez Anton (Johann Anton, 1742–1805) aus dem älteren Nebenzweig der Steirischen Hauptlinie vererbt. Dieser verkaufte Hrastovec 1802 an Jožef (Joseph) und Janez (Johann) Pauer.